

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

«Депортаційна операція “Захід” 1947 р.: передумови, перебіг, результати»

Студента 2 курсу, групи СОІ-2м
напряму підготовки (спеціальності)
014.03 «Середня освіта (Історія)»

Теслюка Назара Васильовича

Керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Дрогомирецька Людмила Романівна

Рецензент:

кандидат історичних наук, доцент

Галицька-Дідух Тамара Вячеславівна

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

м. Івано-Франківськ – 2023 р.

АНОТАЦІЯ

Теслюк Н. В. Депортаційна операція «Захід» 1947 р.: передумови, перебіг, результати. Івано-Франківськ, 2023. 112 с.

У магістерській роботі зроблено спробу висвітлити причини, особливості проведення та результати операції «Захід» – масової депортації українського населення з території західних областей Української РСР у жовтні 1947 р. Розкрито процес планування та підготовки до проведення операції, з'ясовано специфіку репресивних заходів, які були застосовані в рамках депортаційних дій. Зроблено спробу визначити результати та наслідки операції «Захід». Доведено, що масова депортація призвела до суттєвих демографічних змін в регіоні, а також мала вплив на повстанський рух. Встановлено зв'язки між депортаційною операцією «Захід» та іншими процесами, що відбувалися на території західних областей Української РСР, такими як: радянська, утвердження компартійно-радянського режиму на західноукраїнських землях, зміна етнічної та соціальної конфігурації регіону.

Обґрунтовано актуальність формування предметних компетентностей учнів на уроках історії в школі, проаналізовано форми та методи роботи з метою формування аксіологічної компетентності на прикладі теми «Масові депортації українців із західних областей УРСР у 1946-1947 рр.».

Ключові слова: операція «Захід», депортація, радянська депортаційна політика, повстанський рух, аксіологічна компетентність.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Джерельна база та історіографія проблеми	7
1.1. Джерельна база.....	7
1.2. Стан наукової розробки теми.....	11
РОЗДІЛ 2. Підготовка до операції «Захід»	19
2.1. Причини та передумови прийняття рішення про проведення операції...	20
2.2. Планування депортаційних заходів та підготовка до їхньої реалізації ...	26
РОЗДІЛ 3. Проведення та результати операції «Захід»	44
3.1. Методи примусового виселення та перебіг депортації	44
3.2. Підсумки та наслідки операції «Захід»	69
РОЗДІЛ 4. Формування аксіологічної компетентності на уроках історії (на прикладі теми «Масові депортації українців із західних областей УРСР у 1946-1947 рр.»)	74
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88
ДОДАТКИ	100

Вступ

Депортаційна операція «Захід», проведена радянською владою у 1947 році, є одним із важких і болісних епізодів в історії України, пов'язаних з примусовим виселенням і переміщенням українського населення. Україна внесла вагомий внесок у перемогу Радянського Союзу у Другій світовій війні, але після закінчення війни західні області Української РСР стали об'єктом геополітичних інтересів СРСР та його впливової сфери. У контексті цього депортаційна політика стала інструментом реалізації політичної стратегії радянського керівництва в регіоні. Мета операції «Захід» полягала в придушенні будь-якої опозиції та спротиву українців політиці радянзації, а також у зміні етнічного складу населення західних областей Української РСР. Результатом операції стала масова депортація тисяч людей, що мало серйозні наслідки для соціальної та етнічної структури регіону, а також викликало багато моральних, етичних та правових питань.

Актуальність теми магістерської роботи обумовлена потребою здійснення комплексного аналізу депортаційної політики радянської влади в західних областях УРСР у повоєнний період, оскільки операція «Захід» була складовою кампанії радянської влади з придушення національно-визвольного руху на західноукраїнських землях, який виник після Другої світової війни. Актуальність теми дипломної роботи підсилюється потребою інтерпретації суті, масштабів та наслідків операції «Захід», що безумовно сприятиме глибшому розумінню досліджуваної проблеми та з'ясуванням розбіжностей поглядів учених, що стосуються цієї події. Вивчення депортаційної політики радянської влади на уроках історії в школі сприятиме формуванню в учнівської молоді знань про сутність політики радянзації в західних областях УРСР та формуванню громадянської позиції, аксіологічної та логічної компетентностей.

Метою дипломної роботи є об'єктивне висвітлення та детальний аналіз депортаційної операції «Захід», визначення її причин, масштабів та наслідків, розробка методичних рекомендацій щодо вивчення досліджуваної теми у

шкільному курсі історії з метою формування аксіологічної компетентності учнів.

Відповідно до мети поставлено такі **завдання**:

- охарактеризувати джерельну базу дипломного дослідження, вивчити науковий доробок вітчизняних істориків, присвячений депортаційній операції «Захід»;
- розкрити суть депортаційної акції, висвітлити її перебіг, з'ясувати специфіку репресивних заходів, які були застосовані в рамках даної операції;
- визначити вплив операції на демографічну ситуацію в західних областях УРСР, соціальну та етнічну конфігурацію регіону, послаблення українського національно-визвольного руху у післявоєнний період;
- розробити методичні рекомендації щодо використання матеріалів дипломного дослідження на уроках історії з метою формування аксіологічної компетентності.

Об'єктом дослідження є депортаційна операція «Захід», проведена радянською владою у 1947 р. в західних областях Української РСР.

Предмет дослідження - причини, характер депортаційної акції, методи проведення та соціальні наслідки, вплив на національну та культурну ідентичність та історичну пам'ять українського народу.

Хронологічні межі дослідження зумовлені необхідністю висвітлення депортаційної політики радянської влади у 1944-1947 рр., в окремих випадках з метою визначення відповідних передумов або характеристики тих чи інших процесів, явищ чи подій, подаються історичні екскурси, які частково виходять за окреслений хронологічний термін.

Територіальні межі дослідження охоплюють не тільки західні області України (сучасні – Івано-Франківська, Львівська і Тернопільська), але і всю територію УРСР, на якій відбувалося розселення українців.

Методологія дослідження. Для вивчення досліджуваної теми і досягнення поставленої мети використано загальнонаукові принципи об'єктивності, історизму та системності, також застосовувався порівняльний метод наукового дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дипломної роботи можна буде використовувати при підготовці до лекційних та семінарських занять з історії України, написання курсових та дипломних робіт, наукових статей. Методичні рекомендації можна застосовувати в процесі організації навчального процесу в закладах середньої освіти.

Структура: дипломна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, що поділені на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Розділ 1. Джерельна база та історіографія проблеми

1.1 Джерельна база

Дослідження депортаційної операції «Захід» на теренах західних областей Української РСР розпочалося з кінця 1980-х років, коли були відкриті архіви радянських спецслужб. Це стало можливим завдяки демократичним перетворенням в СРСР у перших пострадянських роках.

Основу джерельної бази магістерської роботи склали неопубліковані документи, вільний доступ до яких забезпечує Електронний архів Українського визвольного руху. Зокрема, у цьому архіві є збірка документів під назвою «Операція Захід», у якій містяться 35 справ з Фонду 2 Галузевого державного архіву СБУ: наказові та розпорядчі документи, повідомлення, довідки, доповідні записки, звіти про результати депортаційної акції, тощо.

Зокрема, у спр. 674 зберігається «План організації проведення операції "Захід"», в якому детально визначено обов'язки командирів оперативних груп, які мали реалізувати депортацію мирного населення, розписано послідовність їх дій, вказано, скільки оперативників мало бути виділено на виселення кожної окремої сім'ї та визначено час, відведений на реалізацію депортації. План організації депортаційної акції зобов'язував командирів попередньо ознайомитись з місцевістю і вивчити прізвища осіб та членів їх сімей, які підлягали виселенню [2]. У цій же справі міститься документ «Довідка про здійснених заходах згідно наказу МДБ СРСР №00430 від 21.08.1947», в якому наводиться інформація про наради начальників обласних управлінь держбезпеки, які проводились у Львові, Тернополі, Станіславі. На цих зібраннях обговорювалися питання порядку обліку сімей, які підлягали депортації, а також уточнювалась інформація щодо кількості сімей, що підлягали виселенню відокремлено для кожної області. Станом на 4 серпня 1947 р. 11344 сім'ї з Волинської, Дрогобицької, Львівської, Рівненської, Станіславської, Тернопільської і Чернівецької областей були занесені до списків, за якими готувалось примусове виселення українців. В першу чергу

виселенню підлягали сім'ї т.зв. «активних націоналістів і бандитів із західних областей України» [3].

З «Повідомлення уповноваженого та начальника УМДБ по Станіславській області щодо застосування всіх можливих засобів для реалізації операції «Захід»», яке зберігається у справі 677, дізнаємось про ретельну підготовку оперативників до депортаційних заходів. Уповноважений та начальник УМДБ по Станіславській області доводить до відома своїм підлеглим, що виселення відбудеться навіть за несприятливих погодних умов і конкретизує статистичні відомості щодо кількості осіб, які підлягали депортації, що свідчить про ретельно сплановану і масштабну природу операції «Захід» в даному регіоні. Зокрема, у повідомленні конкретизується, що тільки з Косівського району мало бути виселено 850 сімей [4].

Перелік пунктів погрузки осіб, що підлягали депортації із західних областей Української РСР, підписаний генерал-лейтенантом Савченком, який на той момент займав посаду міністра державної безпеки УРСР, міститься під грифом «Цілком таємно» у справі 727. У документі не тільки зазначено список залізничних станцій, з яких планувалася відправка депортаційних потягів, але й вказано конкретну кількість вагонів у кожному з них [5].

Важливою складовою архівних документів є повідомлення про реагування місцевого населення на підготовку та проведення примусового виселення. У справі 673 зберігається «Записка по "ВЧ" з Рівного про вбивство та поранення оперуповноважених, відряджених з Саратовської та Сталінградської областей для реалізації операції "Захід"» [1]. Даний документ надає підтвердження тому, що масові депортації українців в рамках операції «Захід» здійснювалися не місцевими колаборантами, а чекістами та військовиками, які прибули з Росії. Двоє з них, як свідчить джерело, зазнали смерті в Гощанському районі Рівненської області. Це свідчить про активний опір місцевого населення депортаційній політиці, що виявилось у формі вбивства двох представників радянської влади.

Мета та наслідки операції «Захід» чітко проглядаються з «Довідки ЦК КП(б) про результати проведеної операції "Захід"», яка міститься у справі 727. В документі відображено неоднозначні наслідки депортаційної операції. З одного боку, керівники місцевих управлінь та відділень МДБ звітують про успішне проведення операції і придушення «бандитського спротиву», і водночас в одному з пунктів цієї довідки вказано, що на території Дрогобицької, Львівської та Рівненської областей «бандитські недобитки» активізували свої дії проти колгоспів, що на той час активно створювалися [6].

Документи з архівів комуністичної партії та Міністерства внутрішніх справ містяться у трьохтомній збірці опублікованих документів «Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади», у якій представлено широкий спектр документів, спогадів та інших матеріалів, на основі яких можна встановити тип депортаційного заходу та загальний порядок депортації [8]. Найбільшу цікавість для досліджуваної проблеми представляє третій том даної збірки, присвячений українським національно-визвольним змаганням. Тут подаються документи, які висвітлюють боротьбу українців проти радянської влади в умовах активізації тоталітарного режиму та посилення репресій. У третьому томі збірника також містяться спогади жертв депортацій. Незважаючи на певний суб'єктивізм цього типу історичних джерел, вони деталізують механізм функціонування репресивної машини та показують, як ставилися до долі конкретних людей, варто зазначити, що ці спогади мають емоційне забарвлення [9].

У збірці документів «Особые папки» Сталіна і Молотова про національно-визвольну боротьбу в Західній Україні у 1944–1948 рр., укладеній львівським істориком Я. Дашкевичем, представлено 131 документ, в яких відображено хід національно-визвольної боротьби Організації Українських Націоналістів (ОУН) і Української Повстанської Армії (УПА) в Західній Україні у період з 1944 по 1948 роки. Документи також розглядають репресивні заходи радянських силових органів проти українського збройного підпілля [14]. Ці цінні матеріали були вилучені з документів відомих

радянських лідерів Й. Сталіна і В. Молотова, які наразі зберігаються в Державному архіві Російської Федерації. Використання «папок» лідерів СРСР додає архівним матеріалам додаткового історичного вагомості та погляду на події ніби з середини. Документи у збірнику містять рішення, інструкції, листування, які освітлюють політичний та військовий контекст того періоду [14, с. 594].

Також для дослідження депортаційної операції «Захід» цікавим буде вивчення третього і п'ятого томів Літопису УПА [13, 14]. Літопис УПА – це масштабне видання, що включає в себе документи та матеріали, присвячені історії Української Повстанської Армії: спогади, щоденники і записи колишніх бійців УПА та членів Організації Українських Націоналістів. Засновано видання у 1976 році в місті Торонто (Канада) за ініціативою Об'єднання колишніх вояків УПА у США і Канаді, а також українських дослідників з діаспори, таких як Є. Штендер, П. Потічний, Т. Гунчак та інші. З 1995 року, паралельно до Основної серії, Літопис УПА видавався у Києві у співпраці з Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, Державним комітетом архівів України, Центральним державним архівом громадських об'єднань України та Галузевим державним архівом Служби Безпеки України.

Також варто згадати і п'ятитомник «Літопис нескореної України». Для нашого дослідження цікавою є друга книга цієї серії, в якій представлено широкий спектр документальних матеріалів та спогадів, присвячених більшовицьким репресіям, а також депортаціям населення Західної України, Буковини і Закарпаття [11].

Регіональні аспекти депортації «Захід» розкривають науково-документальні видання серії книг «Реабілітовані історією». Документи, які висвітлюють хід операції «Захід у Львівській області містяться у другій книзі цієї серії [16]. Події, що відбувалися в рамках депортаційної акції на території Тернопільської області, опубліковані у третій книзі видання [18]. Мікрофільмовані копії з архіву Внутрішніх військ МДБ, що зберігаються

зараз в Архіві Центру досліджень визвольного руху та документи з фондів Державного архіву Рівненської області опубліковані у сьомій книзі серії [17].

Документи, ознайомлення з якими дозволяє прослідкувати напрями переселення українців з рідної землі, опубліковано у збірках документів і матеріалів, упорядником яких є В. Сергійчук [20-23]. Історик оприлюднив документи та матеріали з фонду Центрального комітету КП(б)У Центрального державного архіву громадських об'єднань України та з архіву Управління СБУ у Волинській області, які дозволяють простежити примусове виселення за етнічною ознакою в регіоні та дозволяють простежити депортацію за етнічною ознакою в регіоні [21].

Вагомим доповнення джерельної бази є спогади очевидців подій, зібрані дослідниками з Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. У виданні «Нереабілітована історія» опубліковано спогади мешканців Станіславської області, родини яких було депортовано у 1940-1950-х рр. Зокрема, йдеться про долю засудженого за участь в УПА жителя с. Хриплина Миколу Яковишина, батька і дочку якого депортували у 1947 р. [15, с. 30-31]. Про депортацію своєї родини згадує Орест Вівчаренко, який розповідає про безуспішну спробу своєї матері врятувати від депортації дітей та про важку дорогу їхньої сім'ї до Іркутської області [16, С. 9 – 14].

Інформаційний потенціал опрацьованих історичних джерел дозволив відобразити основні аспекти досліджуваної теми. Історичні документи – опубліковані та неопубліковані – доповнюють одне одного і це дало змогу визначити передумови, прослідкувати підготовку до проведення депортаційної операції «Захід» та відобразити її перебіг, висвітлити результати та наслідки примусового виселення українців із західних областей Української РСР. Таким чином, джерельна база є достатньою для написання дипломної роботи.

1.2. Стан наукової розробки теми

Зважаючи на доволі велику кількість праць, у яких тією чи іншою мірою досліджується депортаційна політика комуністичного режиму на

західноукраїнських землях на початковому етапі Другої світової війни та в повоєнний період доцільно буде, на наш погляд, здійснити їх аналіз за кількома групами. Використовуючи проблемно-хронологічний метод історіографічного дослідження, ці групи можна сформулювати наступним чином:

1. Узагальнюючі праці, які охопили увесь період та повноту наукової проблематики сталінських депортацій, і почали виходити другом з першої половини 1990-х рр.

2. Комплексні монографічні праці сучасних українських істориків, в яких висвітлені депортаційні процеси, в т.ч. примусове виселення українців в рамках операції «Захід», як складова досліджень.

3. Наукові статті сучасних вітчизняних дослідників, у яких розглянуто окремі аспекти проведення депортаційної акції «Захід».

4. Дисертаційні дослідження, в яких висвітлюється досліджувана нами проблема.

5. Наукові публікації зарубіжних істориків, у яких відображено депортаційну політику комуністичного режиму в західних областях Української РСР.

Проаналізуємо стан вивчення передумов, планування, проведення у 1947 р. та результатів депортаційної операції «Захід» згідно із запропонованою класифікацією.

До першої групи слід віднести монографію Барана В. і Токарського В. «Україна: західні землі: 1939–1941 рр.» [24]. У праці дається аналіз політичних, економічних і соціальних процесів, які відбувалися на західних землях України в 1939-1941 рр. Робота написана на великому фактичному матеріалі, в тому числі на розсекречених документах центральних державних архівів України та Російської Федерації. Автори виокремили чотири хвили масових депортацій населення західноукраїнських земель в період радянізації у 1939-1941 рр. Основна увага зосереджена на насильницьких

аспектах зміни національного складу новоприєднаних у 1939–1941 рр. земель УРСР (депортаціях, арештах тощо)[24].

У двохтомній монографії «Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз» І. Білас, використовуючи широку джерельну базу, вперше в українській історіографії здійснив спробу детально висвітлити механізм функціонування репресивно-каральної системи в Україні як головного знаряддя більшовицького режиму у боротьбі з національно-визвольним рухом. Вміщена інформація про депортацію українців із території Закерзоння, про масові депортації 1945–1947 рр. [25].

Проблему депортації «ворожих» родин як засіб упокорення та радянізації Західної України у 1939–1941 рр. і карально-репресивні заходи радянської влади у Західній Україні у повоєнний період піднімає у своїх працях Т. Вронська. Зокрема, у монографії «Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин «ворогів народу» в Україні (1917–1953 рр.)» висвітлюється протиправне підґрунтя політичного терору, формування технологій позасудових репресій проти членів сімей «ворогів» радянської влади [30]. Логічними виглядають висновки Т. Вронської щодо мотивації депортаційних акцій: «Витравити», «викорінити», «знищити геть-чисто» – такими гаслами рясніли практично всі документи, що ініціювали репресії, зокрема й ті, в яких ішлося про членів сімей «ворогів» радянської влади. Щоправда, в жодному з них лідери радянської держави, як і керівництво каральних органів, не спромоглися пояснити, за що ж саме мають бути репресовані близькі та рідні «ворогів народу». Зовсім була відсутня аргументована мотивація. Замість неї винайшли казуїстичне поняття «соціально небезпечні особи (елементи)», яких треба було ліквідувати чи ізолювати. Саме це й виправдовувало сумнівну з юридичної точки зору «революційну доцільність» як основоположний принцип більшовицького «права» [30, с. 35]. Т. Вронська переконливо доводить, що попри те, що кількість депортованих із Західної України осіб «досить вражаюча. Проте і

вона не відтворює розмірів демографічної катастрофи в західноукраїнському регіоні й Україні в цілому» [30, С. 440].

Монографічне видання Т. Вронської «Упокорення страхом: сімейне заручництво у каральній практиці радянської влади (1917–1953 рр.)» є першим ґрунтовним дослідженням каральної політики та практики радянської влади проти родин «ворогів народу» в Україні. Розглядаючи депортацію родичів членів ОУН і вояків УПА як засіб боротьби з повстанським рухом, наголошує історикinja, влада винайшла зручне для себе формулювання причин депортації і у кримінальне право вводився неприродний для нього інститут родинного заручництва, подальшим розвитком якого стали штучно створені склади злочинів, де фігурували поняття «дружина зрадника батьківщини» та «член сім'ї зрадника батьківщини» [31].

М. Сивирин, опираючись на матеріали з фондів центральних та обласних державних архівів та раніше опубліковані джерела, здійснив комплексний аналіз депортаційної політики радянської держави щодо населення Західної України у 1940-1950-ті рр. Історик виділив два етапи депортаційних акцій та описав їх характеристики та наслідки. Так, у період з 1939 до 1941 року, депортаційні акції стосувалися в основному заможної частини населення України, таких як польські поміщики, осадники, військові та інтелігенція, яких примусово виселяли в центральні та східні райони СРСР. Починаючи з 1944 року й у післявоєнні роки, основним контингентом депортованих стали учасники руху опору ОУН-УПА, їхні родини, священники УГКЦ, інтелігенція та селяни, яких звинувачували в націоналізмі та відправляли до таборів ГУЛАГу, на спецпоселення до Уралу, Сибіру та далекого Півночі. Згідно з дослідником, за період з 1944 до 1952 року було депортовано понад 200 тисяч осіб, а основними наслідками стали зміни соціальної та етнічної конфігурації регіону [78].

Й. Надольський у своїй монографії «Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939-1953

рр.)», простежує етапи впровадження депортаційної політики в західному регіоні України, механізми її здійснення на кожному з них, висвітлює участь вищого партійно-державного керівництва СРСР та УРСР, місцевих партійних і радянських органів влади у проведенні масових виселень українців, досліджує вплив депортаційної політики на процеси радянзації анексованих територій. Й.Надольський наголошує, що на відміну від першого етапу депортаційної політики (кінець 1939 - червень 1941 рр.), коли контингент, що підлягав виселенню, визначався за критеріями соціальної приналежності та політичної активності, депортації другого етапу (лютий 1944 - початок 1953 рр.) мали виразне антиукраїнське спрямування [37].

У межах третьої групи праць слід згадати дослідження О. Бажана [61]. Використовуючи статистичні дані, дослідник детально розглянув депортаційні акції щодо населення західних областей УРСР у повоєнний період, відзначив, що ці акції були одним з інструментів боротьби з УПА [61].

Як механізм упокорення населення Західної України депортаційні акції розглядаються у дослідженнях Ю. Сороки [47, 80-83].

І. Патер, користуючись передусім опублікованими джерелами, розглянув депортації післявоєнного періоду в контексті боротьби компартійно-радянського режиму з українським визвольним рухом та насадженням комуністичної ідеології. Дослідник зазначив, що ця форма репресій стосувалася не лише родин українських повстанців, але й селян, які підтримували повстанців або опиралися колективізації, а також німців-репатріантів, фольксдойче та членів їхніх родин. Історик висвітлив окремі акції депортацій, вказавши не лише кількість примусово виселених осіб, але й райони їхніх спецпоселень [71]. Нажаль, І. Патер не узагальнив наведені дані і не зазначив джерело, звідки ці дані запозичені.

У статті В. Ільницького розглядаються особливості проведення депортаційної політики органами радянського репресивно-карального апарату у Карпатському краї ОУН (1945–1952 рр.). До Карпатського краю ОУН історик відносить території сучасних Закарпатської, Івано-Франківської

(без Рогатинського та північної частини Галицького районів), Чернівецької та південної частини Львівської областей. В. Ільницький доводить, що депортаційні кампанії радянської адміністрації мали на меті не лише придушити опір незгідних, але й змінити національну і соціальну структуру суспільства, про що, безумовно, свідчили масштаби депортацій. При цьому депортації використовувалися і для залякування тих, хто міг стати в опозицію до влади. Важливо, що дослідник наводить статистичні дані щодо чисельності депортованих осіб із території Карпатського краю ОУН [62].

Регіональні особливості реалізації депортаційної операції «Захід» на території Рівненської області відображено у статті І. Марчука [68]. Депортацію у жовтні 1947 р. населення Дрогобиччини відобразив у своїй публікації Р. Попп [77], виселенню українців з південних районів Тернопільщини присвячена стаття Н. Мизака [40]. Мусієнко І. свою статтю присвятив депортації населення з території Північної Буковини та Хотинщини [69].

Щодо досліджень четвертої історіографічної групи, то в першу чергу слід виокремити дисертаційне дослідження А. Когута «Особливості депортації українського населення під час операції «Захід» (за документами ГДА СБУ)», в якому уперше здійснено комплексний аналіз та окреслено інформаційний потенціал архівних документів радянських спецслужб із фондів Галузевого державного архіву Служби безпеки України. У дисертації визначено роль і місце операції «Захід» у депортаційній політиці СРСР, проаналізовано особливості планування і підготовки операції як складової протиповстанської боротьби радянських спецслужб, подальший розвиток отримали дослідження мети, методів та форм реалізації радянської депортаційної політики на території західних областей Української РСР [63].

У своїй статті «Передвісники операції «Захід»: депортації 1944-1946 рр.» А. Когут доводить, що кампанія примусового виселення 1944-1946 рр. стала одним з елементів боротьби проти українського визвольного руху. У статті здійснено порівняльний аналіз 29 наказів, директив, указівок

радянського керівництва, в яких було розроблено механізм використання методу примусового виселення в антиповстанській боротьбі. Попри низку вад та прорахунків, приходять до висновку дослідники, керівництво партії й органи держбезпеки визнавали ефективність і результативність таких заходів у справі деморалізації націоналістичного підпілля [66, с.40].

У статті «Витоки депортаційної операції «Захід» А. Когут приходять до висновку, що спільність завдань операцій «Вісла» і «Захід», а саме поборення українського визвольного руху, їхнє майже одночасне проведення можуть свідчити про те, що операція виселення українців у Польщі цілком могла вплинути на трансформацію кількарічної радянської депортаційної кампанії на теренах західних областей УРСР у депортаційну операцію «Захід» [64, с.182].

Розглядаючи феномен «цивільного заручництва» в депортаційних практиках радянських спецслужб у Західній Україні, А. Когут здійснив аналіз застосування сталінською репресивною системою принципів солідарної відповідальності до місцевого мирного населення і верифікував можливість використання терміну «сімейного заручництва» щодо депортацій із Західної України [67].

Питаннями, що охоплюють коло процесів, пов'язаних з обміном населенням, займалися польські дослідники Цесельський, Г. Грицюк та А. Сребраковський. Дослідникам були невідомі нормативно-розпорядчі акти МДБ СРСР по «Справі “Захід”», отже вони не мали даних про кодову назву операції, а ключовим виконавцем примусового виселення помилково вважали органи МВС. Водночас історики звернули увагу на аспекти, пов'язані з використанням майна депортованих, та намагання радянської влади вирішити питання із залученням додаткових трудових ресурсів на Кузбас [49].

Англо-американська наукова школа представлена іменами Роберта Конквеста [50], Яна Томаша Гросса [51], Аміра Вейнера [85] та ін.

Отже, аналізуючи досягнення вітчизняних істориків щодо проблеми депортацій, можна зробити висновок, що ці депортації були організовані

вищим керівництвом країни та здійснювалися під його контролем. Вони були невід'ємною частиною процесу радянзації, сприяли утвердженню компартійно-радянського режиму на західноукраїнських землях, мали на меті придушення спротиву населення та зміну етнічної та соціальної конфігурації регіону. Щодо історіографічного аналізу стану розробки цієї проблеми, вітчизняні історики вже розглянули причини, масштаби, наслідки депортацій, визначили їх етапи та специфіку проведення. Проте, виникають розбіжності в визначенні загальної кількості депортованих осіб. Для більш точного розуміння справжніх масштабів цієї форми репресій необхідно використовувати документи з фондів ГДА МВС України. З цього приводу, спираючись на досягнення науковців в цій галузі, можна прийти до висновку, що депортації в Західній Україні були організовані та контрольовані вищим керівництвом країни, мали політичні, етнічні та соціальні завдання, та були важливою складовою радянзації регіону. Результати досліджень істориків можуть бути доповнені аналізом документів з фондів ГДА МВС України для отримання більш повної карти цього процесу.

Розділ 2. Підготовка до операції «Захід»

2.1 Причини та передумови прийняття рішення про проведення операції

Масові депортації українського населення стали важливим заходом радянського керівництва на шляху утвердження в Україні тоталітарного режиму. Низка законів, постанов партійних та державних органів влади чітко регламентувала методи реалізації депортаційної політики, категорії осіб, які підлягали депортації, створення каральних органів, які наділялися надзвичайними повноваженнями. Й. Надольський наголошує, що в Україні відпрацьовувалися методи масових депортаційних акцій тих груп населення (за соціальною чи національною ознаками), до яких тоталітарний режим мав особливу упередженість [37, с.73].

Впродовж 20–50-х рр. ХХ ст. примусові виселення «соціально й політично небезпечних» осіб та народів стали складником репресивно-каральної системи СРСР.

Радянські депортації із Західної України тривали 10 років із перервою на німецько-радянську війну: у 1940-1941 рр. та 1944-1952 рр. За ці десять років було проведено сім депортаційних операцій, одна окрема кампанія з примусового виселення українців, які підтримували антирадянський збройний рух Опору, та наскрізна кампанія, спрямована проти одного з головних класових ворогів – українського заможного селянства [65, с.65]. Всього із Західної України в 1940–1941 рр. було вислано до Сибіру, Поволжя, Казахстану та на Північ, за різними підрахунками, від 10 до 20 % населення. Чимало невинних людей, яких німецько-радянська війна застала в місцевих тюрмах, було знищено [37, с. 72].

Шукаючи відповідь на питання про причини, які спонукали владу до масових виселень, Т. Вронська робить висновок, що покарання депортацією не ставало наслідком конкретних дій. Уже сама належність людини до певної ланки політичного ланцюжка, наміченого до репресій, або навіть до родини

того, кого визнавали справжнім або навіть потенційним опонентом радянської влади, ставала приводом для депортації [30, с.3-4].

Кампанія проти «сімей оунівців» тривала дев'ять років. Вона розпочалась у 1941 р. як захід боротьби з «контрреволюційними організаціями» на території Західної України продовжена у 1944 р. вже як важливий елемент протиповстанської боротьби, спрямований на поборення українського національно-визвольного руху [65, с.65].

Наприкінці березня 1944 р. у західних областях УРСР, практично відразу після того, як територіями, де діяла УПА, а ОУН мала розгалужену мережу осередків, пройшла лінія фронту, радянські органи держбезпеки відновили проведення депортацій. Упродовж кількох років звідси, за підрахунками А. Когута, було примусово виселено 14 729 сімей (36 609 осіб), члени яких перебували в підпіллі, відзначалися антирадянськими настроями або ж уже були заарештовані [66, с.40].

Проведення депортаційної політики регламентувалося низкою документів. Актом, який регламентував відновлення депортацій, стала Директива НКВС СРСР № 112 від 31 березня 1944 р. У документі йшлося про виселення силами НКВС сімей активних учасників ОУН, УПА, та УНРА у віддалені місцевості країни і чітко зазначалася мета цих заходів – «ліквідація діючих банд та наведення належного державного ладу» [7, с. 547-548]. Відповідно до даної директиви виселення сімей оунівців та повстанців мало проводитися відразу на основі постанови НКВС УРСР про виселення, не очікуючи на рішення позасудового органу – Особливої наради НКВС СРСР. За тиждень – 7 квітня 1944 р. – було видано наступну союзну директиву №130, яка стосувалася питань оформлення матеріалів про висилку та інших організаційно-правових моментів, фактично роз'яснюючи попередній акт [66, с. 43].

У відповідності до прийнятих директив у березні-квітні 1944 р. розпочато роботу по виселенню родин повстанців. Так, нарком внутрішніх справ В.Рясний, повідомляючи вище керівництво про ліквідацію відділу УПА

в районі с. Друга Коловерть Межиріцького району Рівненської області 26 березня 1944 р. інформував і про особистий наказ «всі сім'ї учасників українсько-німецької банди негайно вислати до Сибіру, а на все їх майно накласти арешт» [20, с. 35-36].

Доцільність та ефективність таких методів наведення порядку у звільнених районах західних областей України визнавалася також у листі секретаря ЦК КП(б)У М. Хрущова Й. Сталіну про становище на Волині. Серед першочергових заходів називалося «виселення сімей активних учасників ОУН, УПА і УНРА у віддалені місцевості СРСР. НКВС СРСР визначити місця поселення, а визначення осіб і категорій, які підлягають виселенню, покласти на обласні органи НКВС» [20, с.52].

Загалом у 1944 р у східні й північні райони СРСР кількома етапами із західноукраїнських земель кількома етапами відправлено 12 762 осіб – членів ОУН і УПА та членів їхніх сімей (4724 родини) [8, с. 299].

Чергові розпорядження партійних органів про додаткові заходи в боротьбі проти українських націоналістів продовжували прийматися і в 1945 р. Постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 27 листопада 1945 р. ставилося завдання «впродовж грудня місяця провести ретельну очистку від бандитського елемента населених пунктів, які прилягають до промислових об'єктів і міст в радіусі не менше як в 10-ти кілометровій зоні» [8, с. 364]. Для цього першим секретарям обкомів КП(б)У, начальникам облуправлінь НКДБ і НКВС західних областей України рекомендувалося провести перевірку всіх, хто проживав у вищезазначених населених пунктах, підлягаючих арешту негайно арештовувати, а сім'ї бандитів вивозити у віддалені місця СРСР [37, с.184].

Упродовж 1945 р. з Рівненської, Волинської, Львівської, Тернопільської, Станіславської, Чернівецької, Дрогобицької областей виселено 17 497 осіб (7393 родини) [8, с.303].

Реалізація депортаційної політики в західних областях України через існуючий опір націоналістичних сил була продовжена і в наступні роки.

Взимку 1946 р. радянське керівництво розмістило майже в усіх населених пунктах Львівської, Дрогобицької, Станіславської, Чернівецької, Тернопільської, Волинської та Рівненської областей гарнізони військ МВС і Червоної армії [37, с.188]. За період 1944-1946 рр. із семи західних областей України виселено 14 729 сімей, або 36 609 осіб [8, с. 299].

За висновком Кремля, М. Хрущов не був достатньо ефективним у боротьбі проти антирадянського Руху Опору. На початку квітня 1947 р. Й. Сталін змістив М. Хрущова з посади першого секретаря ЦК КП(б)У і направив в Україну випробуваного борця з українськи націоналізмом Л. Кагановича [36, с.119-120].

Відразу ж після приїзду Л. Кагановича у Львові була скликана спеціальна нарада секретарів обкомів КП(б)У і начальників управлінь МДБ УРСР західних областей, центральною проблемою обговорення якої стала активізація націоналістичного руху. 31 березня 1947 року Л. Каганович отримав доповідну записку від куратора західних та Ізмаїльської областей Української Радянської Соціалістичної Республіки та заступника секретаря Центрального Комітету Комуністичної Партії (більшовиків) України А. Стоянцева. У цій записці докладалося про погіршення ситуації у боротьбі з «українсько-німецькими націоналістами», а також жорстоко критикувалися дії Міністерства Державної Безпеки, яке, на думку авторів, не встигло належним чином переглянути систему управління та відділи, що займалися боротьбою проти українського антирадянського Руху Опору [63, с.80].

1947-й став роком наймасовішої депортаційної операції. 5 квітня 1947 року Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову № 124/32 «Про посилення боротьби зі залишками банд українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР». Цей документ повторив критику попередньої записки, і вимагав від керівництва обласних комітетів партії та Міністерства Державної Безпеки Української Радянської Соціалістичної Республіки вжити необхідні заходи для покращення ефективності боротьби з українськими націоналістами [12, с. 268-269].

На початку останніх днів квітня 1947 року спостерігалася нова активізація протидії українському антирадянському Руху Опору. Точно 22 квітня 1947 року, Міністерство Державної Безпеки Радянського Союзу (МДБ СРСР) видало спеціальний наказ під номером 00207 під заголовком «Про посилення боротьби з націоналістичним підпіллям та його озброєними бандами в Українській Радянській Соціалістичній Республіці». Далі, 23-24 квітня 1947 року, у місті Львові пройшла серія нарад, які розглядали питання, пов'язані з боротьбою проти українського визвольного руху.

Питання щодо доцільності проведення примусових виселень виникало на нарадах декілька разів. Зокрема, начальник управління міністерства державної безпеки УРСР (УМДБ) в Львівській області, О. Воронін, запропонував одночасно проводити операції з виселення, як один із варіантів вирішення питання. Міністр внутрішніх справ УРСР, Т. Строкач, висловив думку, що потрібно депортовувати лише сім'ї нелегальних повстанців. Цю необхідність проведення виселень підтримав також М. Хрущов. В його виступі було висловлено думку, що треба активізувати цю роботу і виселити більше активних прихильників ОУН. У завершальному виступі Л. Каганович зазначив два головні завдання: припинення «бандитизму» та повне завершення процесу радянзації в західних областях і наголосив на необхідності нового підходу до боротьби з українським визвольним рухом і висловив надію, що результати наради сприятимуть поліпшенню ситуації [11, с. 299-300].

Наказ Міністерства державної безпеки СРСР № 00207, засвідчений міністром державної безпеки СРСР В. Абакумовим в Москві 22 квітня 1947 року, мав на меті посилення боротьби з українським націоналістичним підпіллям та його озброєними бандами в Українській Радянській Соціалістичній Республіці. Перший пункт цього наказу вміщував вказівку міністру державної безпеки УРСР, С. Савченку, і керівникам Управлінь Міністерства державної безпеки (МДБ) західних областей УРСР прикласти всі можливі зусилля для рішучої ліквідації підпільної діяльності ОУН.

Вказівки були супроводжені конкретними діями, такими як: призначення та направлення в Західну Україну 200 досвідчених оперативних працівників органів МДБ СРСР і передача 64 окремої стрілецької дивізії Внутрішніх військ МДБ СРСР для постійної роботи. Виконання цього наказу було покладено на заступника міністра державної безпеки СРСР, С. Огольцова, який разом із С. Савченком керував запланованими заходами. Крім того, С. Огольцов одержав від міністра шість генералів і двох полковників, а також групу офіцерів головного управління військ Міністерства державної безпеки СРСР для підтримки у виконанні цього наказу [63, с. 83].

Питання, які обговорювалися представниками влади і силових структур, стосувалися перш за все оновлення методів та тактики роботи радянських спецслужб, як-то: покращення агентурної роботи, підвищення ефективності чекістсько-військових операцій, роботи винищувальних батальйонів та координації дій з органами МВС. Керівники та оперативники органів УМДБ, поміж іншим, згадували й про необхідність проведення в комплексі протиповстанських заходів виселень сімей вбитих та арештованих підпільників та зазначали, що відповідна підготовча робота вже проводиться [63, с.84].

Місцеві керівники, тримаючи під контролем реалізацію на місцях завдань, висунутих партією і спрямованих на боротьбу з повстанським рухом, нерідко висловлювали власні пропозиції щодо прискорення розгляду справ на виселення родин учасників підпілля ОУН-УПА. Зокрема, секретар Дрогобицького обкому КП(б)У І. Горобець 27 квітня 1947 р. направив Л. Кагановичу листа, де просив дати вказівку від Міністерства державної безпеки (МДБ) та Міністерства внутрішніх справ УРСР прискорити оформлення справ на сім'ї учасників ОУН та УПА [37, с.192].

Про результати розгляду цього запиту А. Стоянцев інформував Л. Кагановича в доповідній «З питання листа секретаря Дрогобицького обкому КП(б)У І. Горобця про перебіг виселення бандитських сімей». Документ фіксував, що після реорганізації МДБ та МВС, процес виселення фактично

припинився через відсутність відповідних вказівок від МДБ УРСР. Відповідно до наданих в доповіді відомостей, для усунення цього недоопрацювання 14 травня 1947 року була випущена директива МДБ УРСР № 50. Крім того, міністр внутрішніх справ Т. Строкач 7 травня 1947 року у телеграмі № 10078/1154 надав вказівки всім управлінням МВС західних областей УРСР щодо підтримки процесу оформлення справ на сім'ї повстанців та їхніх «поплічників»[11, с.308].

У преамбулі цієї директиви було відзначено, що «виселення сімей активних учасників ОУН-УПА» відіграє важливу роль серед інших методів боротьби з повстанським рухом. Незважаючи на те, що успішне проведення депортацій впливає на підтримку українського підпілля і створює попередження для осіб, які можуть долучитися до визвольного руху, частина керівників управлінь і міських відділів МДБ не розуміла важливості цих заходів і призупиняла їх виконання. С. Савченко, з метою зміцнення репресій проти сімей «активних учасників оунівського підпілля», запропонував кілька заходів щодо обліку та документування цих сімей, а також вимагав використовувати це для вербування нових агентів серед членів зазначених родин [63, с.86].

24 травня 1947 р. заступник міністра державної безпеки СРСР С. Огольцов і міністр державної безпеки УРСР С. Савченко звернулися до міністра державної безпеки СРСР В. Абакумова спільним листом, у якому обидва генерали узагальнювали результати депортаційної кампанії, розпочатої 31 березня 1944 року. Відзначивши успішність використання примусових виселень як методу боротьби проти повстанського руху, вони просили схвалити продовження депортації сімей учасників українського повстанського руху відповідно до наказу Міністерства державної безпеки СРСР № 00207 [63, с.85]. Генерали запропонували проводити виселення наступних категорій сімей: осіб, яких засуджено; родин загиблих; активних учасників підпільного руху, а також тих, хто перебуває в нелегальному становищі. С. Савченко і С. Огольцов зазначали, що виселення сімей оунівців

«сприяло розкладанню підпілля і банд, викликало явку з повинною, ускладнювало оунівським ватажкам вербування нових членів ОУН і бандитів, штовхало тих, котрі з'явилися з повинною на активну боротьбу з бандами, скорочувало базу пособників» [64, с. 181].

Отже, депортації, розпочаті на завершальному етапі Другої світової війни стали провісником найбільшої масової операції з насильницького виселення мешканців Західної України у жовтні 1947 р. – операції «Захід». Момент активізації депортаційної політики як методу антиповстанської боротьби датується 14 травня 1947 р., коли міністр державної безпеки УРСР Сергій Савченко видав директиву № 50. У ній зазначалося, що «у загальному комплексі ... чекістських заходів по боротьбі з оунівським підпіллям... важливе значення має виселення сімей активних учасників ОУН-УПА» [64, с.179]. Саме цей документ українська історіографія розглядає як початок підготовки до депортаційної операції «Захід». Прийняття рішення про проведення депортаційної акції було обумовлено прагненням радянської влади остаточно нейтралізувати український визвольний рух, зокрема діяльність Української повстанської армії та тих, хто їй співчував та допомагав.

2.2. Планування депортаційних заходів та підготовка до їхньої реалізації

Операцію «Захід» готували у режимі цілковитої секретності. На місцях секретарі райкомів і начальники підрозділів МГБ дізналися про її проведення за 2-3 дні до початку, інші виконавці — вже під час реалізації.

Як уже згадувалося, задум провести у західноукраїнських областях чергову та наймасштабнішу репресивну акцію належав заступнику міністра держбезпеки СРСР С. Огольцову та міністрові держбезпеки УРСР С. Савченку, які у спільному листі на ім'я міністра державної безпеки СРСР В. Абакумова ще у травні 1947 р. просили дозволу МДБ СРСР продовжити депортаційну практику, мотивуючи своє прохання тим, що виселення «оунівців та бандитів» стало вельми ефективним засобом боротьби з оунівським підпіллям. Ініціативу силових структур завдати чергового удару

по «націоналістичному підпіллю» підтримало політбюро ЦК ВКП(б) своїм рішенням від 13 серпня 1947 р.

22 серпня 1947 року було видано наказ МДБ СРСР під № 00430 «Про виселення сімей засуджених, убитих, тих, які перебувають на нелегальному становищі, активних націоналістів та бандитів із території західних областей України» за підписом міністра державної безпеки В. Абакумова, який фактично визначив початок офіційної операції «Захід». Наказ включав в себе лише організаційний аспект, вказівки стосовно процесу підготовки та прийняття рішень щодо виселення конкретних сімей в наказі відсутні (див. Додаток Д) [61, с.190]. Проте видання наказу МДБ СРСР № 00430 різко збільшило активність у підготовці до депортаційних заходів. Від цього моменту чітко встановлено форму проведення цих дій як одномоментної масової операції, яка стала ключовим елементом антиповстанської боротьби.

Додатком до наказу № 00430 від 22 серпня 1947 р. була інструкція «Про порядок проведення виселення сімей активних націоналістів та бандитів із західних областей України», в якій чітко прописувалося, хто підлягає виселенню: повнолітні та неповнолітні члени сімей повстанців, їх близькі родичі, котрі проживають спільно), докладно пояснювалися функції спеціальної групи оперативних співробітників, які будуть здійснювати процедуру виселення [61, с.191].

Керівництво операцією було покладено на заступника міністра державної безпеки СРСР С. Огольцова та міністра державної безпеки УРСР С. Савченка. На допомогу С. Савченку було відправлено ще трьох генерал-лейтенантів: заступника міністра державної безпеки СРСР А. Блінова, начальника ГУ ВВ МДБ СРСР П. Бурмака та начальника ГУ охорони МДБ СРСР на залізничному та водному транспорті О. Вадіса.

Згідно з наказом МДБ СРСР № 00430, передбачалась послідовність дій щодо підготовки депортаційної операції. Наприклад, у пункті 2 зазначалося, що начальник ГУ ВВ МДБ СРСР мав відправити додаткові оперативні та

військові сили для прибуття до Західної України не пізніше середини жовтня 1947 року.

Заступник начальника головного управління ВВ МДБ генерал-лейтенант М. Сладкевич був призначений відповідальним за розподіл та організацію роботи на транспорті та забезпечення зв'язку. Забезпечення операції автотранспортом та пальним покладалося на заступника міністра державної безпеки СРСР генерал-лейтенанта А. Блінова [63, с.94].

29 серпня 1947 р. у Львові відбулася нарада вповноважених МДБ СРСР та начальників обласних управлінь, на якій оголосили наказ міністра держбезпеки СРСР № 004030 від 22 серпня 1947 р., а також було вироблено інструкцію до майбутньої чекістської операції. На нараді представники МДБ СРСР запросили надати до 5–7 вересня 1947 року попередні розрахунки щодо кількості необхідного оперативного персоналу, військ та автотранспорту, а також визначити можливі залізничні станції для завантаження. У довідці повідомлялося, що станом на 6 вересня до Дрогобича вже прибув перший ешелон із відрядженим оперативним складом у кількості 81 особи для проведення операції. Наступний ешелон очікувався 8 вересня у Львові та 13 вересня у Тернополі (див. Додаток Г) [63, с.103].

Відповідно до настанов, які були надані під час наради 29 серпня 1947 року, обласні управління готували та представляли у Львів, де було встановлено центр підготовки та координації операції, попередні плани та орієнтовні розрахунки, в яких було відображено заплановану кількість сімей, які підлягали виселенню, визначено станції для завантаження і зроблено приблизний розрахунок кількості необхідного персоналу для виконання депортації, включаючи оперативний склад МДБ, внутрішні війська, автотранспорт та кількість вагонів. Також обласні управління інформували про районних уповноважених та відповідальних осіб, призначених для контролю над підготовкою до депортаційної операції.

Упродовж 31 серпня-3 вересня пройшли виїзні засідання у Станіславі та Тернополі за участі вповноважених МДБ СРСР О. Блінова, О. Вадіса, а

також заступника міністра внутрішніх справ М. Дятлова, присвячені результатам роботи з оформлення облікових справ на родини, котрі підлягали виселенню [61, с.189].

В першу чергу було прийнято ряд інструкцій, якими мали послуговуватися представники влади і силових структур для формування списків осіб, які підлягали депортації. Відповідно до інструкції «Про порядок оформлення облікових справ на членів сімей учасників банд ОУН-УПА і виконання рішень Особливої Наради при Міністерстві державної безпеки СРСР щодо цих справ», зазначалися три основні категорії сімей учасників підпілля, які підпадали під репресії: родини засуджених, 2) убитих та активних підпільників та нелегалів. Виселенню не підлягали сім'ї, до яких входили: військовослужбовці Радянської армії, червоні партизани, інваліди «Великої вітчизняної», нагороджені урядовими нагородами та обрані в радянські органи влади, непрацевдатні члени сімей та сім'ї, виселення яких недоцільне з оперативних міркувань [63, с. 87].

10 вересня 1947 р. Рада міністрів СРСР видала постанову № 3214-1050с «Про виселення із західних областей УРСР членів родин оунівців». Для її виконання було розроблено «План заходів МВС СРСР по перевезенню спецпереселенців із західних областей УРСР» та «План оперативних заходів по виконанню розпоряджень МВС СРСР № 38/3-7983 про відправлення 50 ешелонів спецконтингенту із західних областей України». Посилення депортаційної політики влада пояснювала «активізацією ворожої діяльності українсько-німецьких націоналістів при проведенні обмежень куркульства і виконанням хлібозаготівель» [20, с. 595], тобто необхідністю прискорення процесів колективізації західноукраїнського села.

Ще 1 серпня 1947 року міністр державної безпеки С. Савченко видав директиву № 80, яка стосувалася питання боротьби зі зривом хлібозаготівель, до яких, за агентурною інформацією, готувалося «українсько-німецьке націоналістичне підпілля». Структури підпілля активізувалися також через тиск, який органи здійснювали на села. С. Савченко висловив завдання для

органів та військ МДБ УРСР щодо «рішучого припинення бандитської та терористичної діяльності з боку націоналістичного підпілля і, таким чином, забезпечення постачання хліба...». У пункті 5 директиви зазначалося, що необхідно негайно переслідувати та ліквідувати «бандпрояви», а також виявляти та арештовувати всіх, хто підтримує антирадянську роботу (див. Додаток 3) [63, с. 93]. В умовах голоду 1946-1947 рр. в Україні проблеми радянської сільськогосподарської заходних областей республіки відчувалися керівними органами влади дуже гостро [37, с.194].

Ключовою складовою для відповідальних органів МДБ, які відповідали за проведення депортації, стали організаційні заходи. Отримавши вказівки з Москви про «зачистку» території Західної України від «ворогів народу та їх пособників», місцеві підрозділи МДБ та МВС спільно з працівниками райкомів КП(б)У почали ретельну підготовку до операції. Транспортування населення мало відбуватися із 87 залізничних станцій Західної України. У ряді міст регіону влада створила пункти для прийому так званого спецконтингенту (Львів, Чортків, Дрогобич, Рівне, Коломия, Ковель), сформувала оперативний штаб МВС УРСР у Львові [5]. В одному збірному пункті могло одночасно перебувати 10 тис. 550 осіб. Зокрема, збірний пункт у Львові на станції Клепарів охоплював Щирецький, Пустомитський, Винниківський, Ново-Яричевський та Брюховецький райони [70].

До оперативних груп МДБ на місцях були організовані конвойні війська МДБ. На західноукраїнські землі прикомандировано оперативний склад МДБ-МВС «Смерш» з інших областей. У селах розгорнули свою роботу органи залізничного МВС (10-25 чол. на село), на які за підтримки уповноважених райвідділів КДБ покладалося завдання формування списків для виселення і систематичної перевірки місць перебування осіб, котрі підлягали депортації [21, с. 435].

У перших числах жовтня секретарі обкомів і начальники облвиконкомів разом зі спеціально для цього викликаними начальниками райвідділів МДБ переглянули раніше сформовані списки і склали план операції по кожному

району. За наполегливими проханнями секретарів обкомів затверджені МДБ плани виселення сімей оунівців збільшувались, як, наприклад, у Волинській області – з 2500 до 2700 сімей [21, с.397].

В середині жовтня партійні органи в умовах суворої конспірації розпочали підготовку до проведення масового виселення. На оперативній нараді вповноважених МДБ СРСР, начальників УМДБ західних областей УРСР, представників командного складу внутрішніх військ і транспортних органів МДБ у Львові 2 жовтня 1947 р. обговорювалася конкретна процедура «виселення неблагодійного елемента», а також питання взаємодії частин армії, прикордонних військ, спеціальних груп оперативних співробітників МДБ та МВС [61, с.190].

Керівництво в Москві тримало питання, пов'язані з розгортанням та проведенням депортаційних робіт в західних областях України, під своїм особистим контролем або, принаймні, в постійній координації. Спочатку слід було зазначити, що керівництво радянських спецслужб було незадоволене повільним ходом підготовки до депортації. Під час проведення підготовчої роботи з оформлення матеріалів на осіб, які підлягали виселенню, робилося чимало помилок. Були випадки, коли райвідділи МДБ оформляли справи на сім'ї, члени яких служили в радянській армії, включалися до списків т.зв. «мертві душі» - люди, котрі не проживали в населеному пункті [21, с. 386]. Відповідно, начальникам УМДБ західних областей України давався наказ вживати рішучих заходів для прискорення процесу оформлення облікових справ на сім'ї «активних учасників ОУН та збройних бандгруп, які підлягають виселенню». Міністр державної безпеки С. Савченко наказував встановити контроль над діяльністю місцевих відділів МДБ з метою своєчасного оформлення облікових справ, а також вказував готовність надавати допомогу при необхідності [63, с.89].

10 жовтня 1947 р. міністр внутрішніх справ УРСР Т. Строкач затвердив план оперативних заходів свого відомства. Для проведення депортації було створено оперативний штаб на чолі з заступником міністра внутрішніх справ

УРСР М. Дятловим із дислокацією у Львові. За даними архівних документів, що зберігаються у ГДА СБУ, у жовтневій операції 1947 р. з виселення у віддалені райони СРСР сімей оунівців було задіяно 13592 співробітники органів внутрішніх справ і військовослужбовців [61, с. 193].

Однією з ключових задач організаційної частини передопераційного етапу операції «Захід» було активне оформлення облікових справ. Для контролю над процесом масового оформлення облікових справ на сім'ї перед виселенням була встановлена щоденна звітність. Ця звітність повинна була містити кількість справ, які надійшли від периферійних відділів до обласних управлінь МДБ, кількість висновків за завершеними справами (окремо за минулу добу та загалом) та кількість справ, які повернули на доопрацювання.

11 вересня 1947 року С. Савченко надіслав конфіденційне повідомлення до ЦК КП(б)У, адресоване Л. Кагановичу, щодо ходу підготовки до виселення сімей, що брали участь у українському націоналістичному підпіллі. Міністр державної безпеки УРСР повідомив, що станом на 11 вересня районними відділами було оформлено та направлено до обласних УМДБ 16 018 облікових справ, і управліннями було винесено висновки (підписано) на 10 437 справ. Крім цього, С. Савченко повідомив про прибуття 1890 оперативників з інших регіонів СРСР до західних областей України, які пройшли інструктаж і були відправлені на місця для зміцнення боротьби проти українського визвольного руху і оформлення облікових справ. Особливу увагу привертає резолюція Л. Кагановича: «Суворо таємно. Повернути негайно. т. Савченко, краще, щоб ви особисто мені доповідали, а не надсилали через канцелярію». Ця інструкція першого секретаря ЦК КП(б)У, який був відправлений до України навесні 1947 року з Москви, пояснює відсутність інформації щодо підготовки до депортації в справах фонду 16 «Секретаріат ДПУ УСРР - КДБ УРСР, мм. Харків, Київ». Ймовірно, для збереження секретності подальше інформування про операцію «Захід» передбачало усну комунікацію. Подібне повідомлення, відправлене М. Хрущову, було прийняте ним для відома [63, с.106].

Серед характерних і проблемних моментів, пов'язаних з оформленням облікових справ, було відзначено недостатню кількість жінок-машиністок та проблему з отриманням копій вироків у справах архівно-кримінального характеру. УМВС не дозволяло видобувати вирoki з контрольно-наглядових справ, а процес копіювання вироків забирав багато часу. Також виникала проблема зі закриттям облікових справ. Пояснювалося це тим, що в червні-липні оформлювали справи на всі сім'ї, і тепер закривали справи тих, хто був винятком і не підлягав виселенню. Керівництво операцією повідомляло, що «населення здогадується про підготовлювані нами УМДБ заходи» [63, с.106-107].

Для запобігання поширенню слухів, всі недавно прибулі військово-оперативні групи були включені в боротьбу з українським підпіллям, та щодо сімей, які були заплановані до виселення, був встановлений контроль. Наприклад, сім'я колишнього керівника Буковинського обласного проводу ОУН «Джуліба», яка була виявлена в селі Ростопи під час роботи з оформленням облікових справ, була взята під агентурне спостереження. Ця сім'я проживала в Чернівцях до квітня 1947 року, а потім через побоювання бути депортованими виїхала у Вижницький район, де проживала під фіктивними документами. Також зафіксовані випадки, коли члени сімей, які були заплановані до виселення, вступали до колгоспів та навіть обирались їхніми головами.

Внаслідок контролю за динамікою процесу та якістю оформлення облікових справ протягом кінця серпня та перших двох декад вересня 1947 року О. Вадіс (уповноважений МДБ СРСР) та В. Дроздов (заступник міністра МДБ УРСР) 20 вересня відправили телеграму всім начальникам західних обласних УМДБ та уповноваженим МДБ СРСР, в якій було заявлено, що оформлення справ відбувається надто повільно, через що в УМДБ накопичилось чимало нерозглянутих справ. Генерали вимагали негайно вжити заходів для прискорення темпу робіт та досягнення «ліквідації покладів (залежей)» [63, с.107].

Під час реєстрації облікових справ, які були оформлені районними відділами УМДБ та переглянуті після їхнього подання до МДБ УРСР, було виявлено, що деякі справи потребують доопрацювання згідно з вказівками керівництва операцією. Наприклад, 5 жовтня щодо 36 облікових справ з Ровенської області В. Дроздов надав ряд вказівок стосовно доопрацювання. Всі ці вказівки стосувалися відсутності необхідних документів, таких як: акти про вбивство, агентурні матеріали або вирoki. Вісім справ, були повернуті до УМДБ Львівської області з вказівкою міністра державної безпеки УРСР. Ці справи стосувались сімей мешканців Львова. Подібні списки, що включали інформацію про сім'ї або особи, які підлягали арешту або потребували доопрацювання, також надсилалися до РВ МДБ. Кожному запису додавалася резолюція, така як «недостатньо матеріалів», «підлягає арешту», «непрямий родич», «служив в РА», «восточник» («східняк»), «не підлягає виселенню», «неправильно оформлено справу», «уточнити склад сім'ї», «зрадник батьківщини», «не перебувала у матеріальній залежності», «утриматися до рішення ВТ» (Військового трибуналу), «утриматися до рішення суду», «батько загинув на фронті», «не є активним учасником УПА», «служитель культу», «висновок складений не ясно», «не є колишнім учасником ОУН», «явився з повинною», «дезертир, немає даних про приналежність до ОУН», «втік за кордон», «сім'я військовослужбовця», «ухилився від призову в РА», «колишній поліцейський», «невстановлене місцезнаходження», «втікач із місця виселення», «висилається неповнолітній», «арештувати за релігійну пропаганду», «засуджений за не донесення», «сім'я в Польщі» та інші. Найчастіше використовувалися дві резолюції: «підлягає арешту» і «недостатньо матеріалів» [63, с.108].

Список облікових справ, які були оформлені в місті Львові у жовтні 1947 року, включав не лише учасників ОУН чи УПА, але й багато інших категорій осіб. Наприклад, цей список враховував учасників УЦК, бургомистра Тернополя під час німецької окупації, співробітників газети «Вісті», заступників директора театру «Лесі Українки», родичів

військовослужбовців дивізії СС «Галичина» та службовців поліції періоду німецької окупації. З іншого боку, у списку також були відомі особи, такі як Йосип Шухевич, батько головного командира УПА, Мирон Зарицький з дружиною та онуком Зарицьким-Сорокою Богданом Михайловичем, батько Катерини Зарицької.

Для поліпшення ефективності обробки та обліку справ, 17 вересня, посилаючись на інструкцію МДБ СРСР № 45 від 5 вересня 1947 року, начальникам відділів «А» УМДБ західних областей УРСР було надіслано роз'яснення № 10/2/33005. В цьому роз'ясненні було зазначено, що згідно з вказівкою МДБ УРСР № 7/2/2160 від 7 вересня 1947 року (яка, ймовірно, базувалася на інструкції МДБ СРСР № 45), облікові справи сімей не повинні були надсилатися до МДБ УРСР до моменту їхньої депортації. Замість цього вони повинні були концентруватися в УМДБ західних областей. Це поклало на місцеві відділи «А» відповідальність за перевірку правильності оформлення та обліку цих справ. У зв'язку з цією зміною у порядку обробки облікових справ під час підготовки і проведення операції була оновлена і форма звітування щодо кількості облікованих сімей та оформлених справ.

Під час масового оформлення справ було остаточно вирішено питання щодо облікових справ, які вже протягом 1946 року були повернуті до УМВС для подальшого оформлення і ще не були передані до УМДБ. Для вирішення цього питання міністр внутрішніх справ УРСР Т. Строкач видав розпорядження № 124 від 19 вересня 1947 року, в якому велено негайно передати ці справи до західноукраїнських УМДБ.

З метою запобігання можливим негативним наслідкам виселення для операційно-агентурної роботи органів, 30 вересня 1947 року, О. Вадіс та В. Дроздов видали вказівку щодо залишення на місці сімей, які входили в такі категорії: 1) агенти та агенти-бойовики (з планом обмірковування легенди, що пояснювала причину залишення на місці проживання) та 2) керівники підпілля, які були обрані для компрометації. У ці списки також можуть бути включені сім'ї, які мешкають в інших західноукраїнських.

На нараді, що відбулася 2 жовтня у Львові, було присутніми щонайменше 37 осіб, включаючи керівництво МДБ УРСР, уповноважених МДБ СРСР, керівництво УМДБ та представників ВВ МДБ західноукраїнських областей, представників транспортного управління МДБ СРСР, управління прикордонних військ і співробітників управління 2-Н, які були відповідальні за процес оформлення справ [37, с.195].

Під час цієї наради 2 жовтня, керівники обласних УМДБ подали звіти про проведену роботу з оформлення облікових справ для запланованої кількості сімей, які підлягали виселенню. Вони також зазначили, що були створені резервні списки. Причиною створення таких резервних списків було обурення, що частина сімей може перейти до нелегального статусу та існує ризик їхньої можливої втечі під час проведення операції. Керівники обласних УМДБ також доповіли про кількість залізничних станцій для завантаження та перевалочних пунктів, наявний транспорт (автомобільний та гужовий), кількісний склад оперативних, військових та партійних сил, які могли бути задіяні в операції, а також про очікувану допомогу від прикордонних військ (деталі з ресурсно-логістичної складової можна знайти в Додатку Д.).

Брак необхідних кадрів, необхідних для проведення операції, був основною проблемою, що була висловлена керівництвом обласних УМДБ. Уповноважений МДБ СРСР по Станіславській області генерал-майор І. Єрмолін навіть висловив прохання санкціонувати звернення до радянської армії щодо використання її солдат, а також просив дозволити провести операцію в два етапи. За його думкою, через недостатню кількість оперативних сил не вдасться підняти всі сім'ї в один день по області, тому він запропонував провести виселення спершу в Станіславі та райцентрах, а потім в селах.

Під час наради, яка відбулася 2 жовтня, було визначено низку питань, які потребують уважного розгляду. Серед них було відзначено необхідність перегляду місць завантаження, особливо в Тернопільській області, створення оптимальних маршрутів для руху ешелонів, недостатність сил для

забезпечення охорони залізничних шляхів, важливість залучення автотранспорту зі складів Радянської армії та створення резервних каналів зв'язку [40, с. 306].

На завершальних виступах керівництво операцією підкреслило, що значна робота була проведена з оформлення облікових справ, але це лише частина завдання. Головним завданням тепер є практична реалізація виселення сімей. Міністр державної безпеки УРСР повідомив про те, що були підготовлені остаточні розрахунки стосовно запланованої кількості сімей для виселення з кожної області, враховуючи оперативну ситуацію на місцях та кількість облікових справ, які були оформлені. Він наголосив на необхідності перегляду цих розрахунків, зокрема, збільшення кількості виселених сімей з районів і населених пунктів, де зафіксовано вищу активність повстанців. За думкою С. Савченка, «виселення великої кількості сімей з одного населеного пункту створює відповідний ефект». Також він запропонував враховувати необхідність виселення сімей керівників антирадянського підпілля та «активних нелегалів», незалежно від місця їхнього проживання.

Також С. Савченко підкреслював, що завдання для органів полягає в піднятті сімей та їхньому доставленні до вагонів, а конфіскація майна є обов'язком представників місцевої радянської влади та партійних обкомів. Останнім також було доручено надавати всебічну допомогу, включаючи транспорт, для цього процесу. Додатково, їм доручили проведення пояснювальної роботи серед місцевого населення після завершення операції. С. Савченко акцентував на важливості збереження конспірації та інформування виконавців заходів лише надвечір перед масовим виселенням.

На обласному рівні, керівники і уповноважені МДБ повинні були завершити розрахунки та планування операції не пізніше 6 жовтня. Відповідні вказівки та плани були роздані присутнім під час наради 2 жовтня під підписами заступника міністра держбезпеки СРСР А. Блінова та міністра держбезпеки УРСР С. Савченка. У цих документах була визначена кількість

сімей, які повинні були бути виселені з кожної області, та докладно розглядалися ключові аспекти організації процесу виселення.

Ймовірно, на нараді також роздали копії інструкції «Про порядок проведення виселення сімей активних націоналістів і бандитів зі Західної України», яка є додатком до наказу № 00430 від 21 серпня 1947 р.

Керівництво операцією в чотирьох областях встигло оформити та надіслати необхідні плани та розрахунки у визначені строки, які були визначені під час наради. Наприклад, інформацію від Чернівецької області надіслали до Львова на ім'я А. Блінова 5 жовтня. При цьому обласне керівництво операцією просило урегулювати питання виділення очікуваних сил з МВС УРСР, оскільки Чернівецьке управління МВС мало намір провести виселення колишніх «власівців» в цей самий період, що, на думку УМДБ, могло б унеможливити виконання операції «Захід».

6 жовтня керівники операції у Волинській, Дрогобицькій та Станіславській областях подали свої плани та розрахунки на ім'я А. Блінова у Львів. Після ретельного огляду матеріалів щодо Волинської області, було відзначено, що вони були підготовлені якісно. Через чотири дні, 11 жовтня, подібні матеріали були відправлені ім'ям В. Дроздова.

У Волинській та Дрогобицькій областях було сплановано створення перевалочних пунктів, щоб оптимізувати використання автотранспорту під час виселення сімей з віддалених населених пунктів, які віддалені від пунктів завантаження. Наприклад, для проведення операції «Захід» в Дрогобицькій області було зазначено план виселення 1433 сімей через 15 перевалочних пунктів. У цій же області планувалося використовувати чотири броньовані автомобілі з 64-ї дивізії ВВ МДБ для патрулювання найбільш небезпечних маршрутів, таких як Сколе–Тухолька або Орів–Доброгостів. Керівники операції О. Вул та В. Майструк також планували провести операцію з 7 ранку до 22 вечора. План Дрогобицької області підлягав доробці та поданню додаткової інформації відповідно до розроблених форм, і це було виконано наступного дня, 7 жовтня.

6 жовтня також були представлені плани керівників операції для Львівської та Ровенської областей. У матеріалах Львівської області було включено список осіб, яких залишали з огляду на оперативну необхідність - сім'ї двох агентів-бойовиків ("Буревої" та "Тихенко"). На двох особливо небезпечних маршрутах транспортування виселених сімей було заплановано забезпечити броньовані автомобілі для забезпечення безпеки (Висоцьк-Дубровиця та Сновидовичі-Рокитне), і на одному із них (Майдан-Деражне-Клевань) передбачалося організувати патрулювання автомашинами з оперативно-військовою групою і створити дві військові засади.

Плани та розрахунки для Тернопільської області були подані останніми - 8 жовтня. Виконавцями цієї операції були В. Коломієць і П. Леонт'єв, і вони розділили операцію «Захід» на три етапи: 1) підготовку операції до 10 жовтня, 2) вилучення спецконтингенту та його переміщення на станції завантаження, 3) завантаження та передача контингенту конвойним військам. Кожному плану і розрахунку зазвичай додавався типовий набір додатків, що містили інформацію про категорії сімей та їхню соціально-демографічний розподіл, розстановку оперативного-військового складу, розміщення вагонів на станціях завантаження та в районах області, список уповноважених УМДБ та начальників РВ МДБ, а також розрахунки щодо потреб автотранспорту і організацію заправних станцій з розподілом по районах, а також схеми зв'язку на час проведення операції.

Підготовлені плани були піддані ретельній перевірці та подальшим уточненням керівництвом операцією. Між двома нарадами, які відбулися 2 та 16 жовтня, кількість сімей, які підлягали виселенню з кожної області, була кілька разів переглянута та уточнена. Наприклад, в Тернопільській області спочатку планувалося виселити 5000 сімей на початку жовтня, але вже наступного дня ця кількість була зменшена до 4100 за розпорядженням А. Блінова. Пізніше кількість сімей була збільшена до 4500, а потім, на 14 жовтня, вже ставало відомо про 4800 сімей. Подібні корекції були проведені і в інших областях, таких як Ровенська область, де початково планувалося виселення

3500 сімей, але вже наступного тижня ця цифра зросла до 3810 сімей [40, с.308].

Порівняння різних версій планів і інформації щодо кількості та складу сімей, які планувалося виселяти в Рівненській області, показує, що спочатку план був розрахований на 3800 сімей, і тут же було збільшено на 10 сімей до 3810 (ця зміна відбулася у Степанському районі, де планувалося виселення 50 сімей, але потім збільшилося до 60). Аналіз звітів про проведення операції свідчить, що партійне керівництво було інформоване про ці останні кількісні цифри, і останнє підвищення квот було здійснено керівництвом органів МДБ з метою виконання та навіть перевиконання плану щодо примусових виселень за будь-яких умов проведення операції [68, с.223].

15 жовтня в обласні УМДБ було відправлено 15 співробітників з МДБ УРСР для перевірки правильності оформлення облікових справ перед їхнім відправленням до ОСО МДБ СРСР. До Львівської області було відправлено чотирьох осіб, до Тернопільської - трьох, і до інших областей - по два співробітники. Фінальна нарада була проведена 16 жовтня 1947 року С. Огольцовим і С. Савченком. Початково нарада розпочалася зі звітів обласних керівників операції «Захід». Вони повідомили, що підготовчі заходи були в основному завершені, але виникло декілька практичних питань, таких як те, як поводитися з людьми, які не мають підлягати виселенню, але можуть прагнути поїхати разом з родичами. Важливим питанням була також форма звітності під час операції та можливість заповнення дефіциту людських ресурсів шляхом залучення додаткових сил з органів МВС та партій. М. Дятлов, заступник міністра внутрішніх справ УРСР, проінформував, що начальники УМВС отримали інструкції про надання максимальної допомоги особовому складу, і що до операції буде залучено Львівську та Чернівецьку школи міліції. За даними начальників українських УМВС, вони знаходилися в постійному зв'язку зі своїми колегами з УМДБ і надавали всю необхідну допомогу. Крім того, МВС забезпечило медичними працівниками, а вищий

командний склад ешелонів вже був відправлений на місце призначення, з військовими званнями не нижче капітана [37, с.195].

Міністерство внутрішніх справ також забезпечить додаткові сили у кількості понад 2200 прикордонників для виконання депортації 1800 сімей із прикордонної зони, а також 500 прикордонників із Закарпатського Прикордонного Округу, які допоможуть в проведенні операції в прикордонних районах Станіславської області. Начальник відділу головного управління охорони залізничних шляхів МДБ, М. Бененсон, представив інформацію про створення 44 ешелонів, кожен із 62 вагонів, розроблення маршрутів руху, графіків та пунктів харчування. Начальник ГУВВ МДБ, П. Бурмак, доповів про направлення додаткових рухомих військових груп з Прикарпатського військового округу [63, с.113-114].

На підсумковій нараді заступник міністра державної безпеки СРСР С. Огольцов відзначив, що підготовчі заходи завершені і схвалені Політбюро ЦК КП(б)У і вищими посадовими особами, такими як: В. Абакумов, Л. Каганович, М. Хрущов. С. Огольцов підкреслив, що час, який залишився до проведення операції необхідно використовувати для докладного вивчення дрібних деталей, проведення нарад на районному рівні та підготовки партійно-радянського активу. Також було наголошено, що час проведення операції має залишатися в суворій таємниці.

Уночі на 21 жовтня 1947 р. райкоми КП(б)У провели останню інструктивну нараду районного партійного і радянського активу разом з оперативним складом МВД, після чого всі керівні кадри виїхали у відповідні села. Після прибуття о 3-5 годині ранку до сіл проводилися короткі наради з раніше визначеним місцевим активом, після чого оперативний склад МДБ, радянсько-партійний актив і військові підрозділи негайно розпочинали вилучення сімей, які підлягали виселенню [37, с.196].

Для проведення операції, окрім оперативних працівників райвідділів МВД, солдатів-енкаведистів, залучалися також партійний та радянський актив, війська МДБ і прикордонних частин МВС. На території Станіславської

області в операції були 1693 особи оперативного складу МДБ/МВС і контррозвідки, більше 10 тисяч чол. партійно-радянського активу, 941 боєць винищувальних батальйонів, 5841 військовослужбовець частин МДБ і прикордонних частин МВС [23, с.392]. Загалом до операції було заплановано залучити 70 151 особу, що практично відповідало запланованій кількості депортованих. Для транспортування сімей до станцій завантаження було заплановано залучити 2 483 автомобілі. Загалом було плановано сформувати 44 ешелони, склад яких мав становити 2 548 вагонів, з них 2 372 призначено безпосередньо для розміщення депортованих (див. Додаток Е).

Попри постійні нагадування керівництва щодо необхідності збереження конспірації, організаційні та підготовчі заходи органів МДБ не залишилися непоміченими. Як результат, частина мешканців семи областей стала готуватися до можливого майбутнього виселення в «віддалені райони СРСР» [11, с.321].

Таким чином, одна з основних причин проведення операції «Захід» - прагнення знищити підтримку українським населенням повстанського руху і якомога швидше завершити колективізацію в Західній Україні. Проте, це не єдина причина для насильницького виселення українців з території західних областей України. Спецслужби хотіли вирішити відразу кілька завдань. Не варто забувати, що 10 лютого 1947 р. в Західній Україні були вибори до Верховної Ради СРСР. Ці вибори викликали великий протест, дуже багато людей не хотіли приходити на виборчі дільниці, що руйнувало картинку масової підтримки радянської влади. 31 грудня 1947 р. планувалися вибори до місцевих рад, після яких ,у 1948-му, мали відбутися вибори до Верховної Ради Української РСР. Тому радянська влада вирішила вивезти тих, хто не хотів її підтримувати.

Окрім того, 10 вересня 1947 р. вийшла таємна постанова Ради міністрів СРСР про забезпечення вугільної промисловості СРСР робочою силою. Зокрема, що потрібно з сільської місцевості направляти на вугільні шахти Карагандинської, Архангельської, Вологодської, Кемеровської, Тюменської,

Челябінської, Читинської областей робочу силу. Виходить, що потреби ГУЛАГу збіглися в той момент з інтересами республіканської влади. Потрібно було піднімати економіку країни і одночасно можна було розправитися з УПА. Тому був запущений цинічний механізм.

Проведені заходи у вересні–жовтні 1947 року можна об'єднати в три основні напрямки: організаційний, нормативно-розпорядчий та ресурсно-логістичний. Ключовою складовою для відповідальних органів МДБ, які відповідали за проведення депортації, стали організаційні заходи.

Розділ 3. Проведення та результати операції «Захід»

3.1. Методи примусового виселення та перебіг депортації

19 та 20 жовтня 1947 року проводилися останні підготовчі заходи перед початком операції «Захід». Радянсько-партійний актив прибував до населених пунктів, де планувалися виселення, і проходив інструктажі. З метою збереження конспірації інформування виконавців депортації відбувалося на нарадах напередодні операції. Підготовчі наради з місцевими секретарями обкомів та райкомів КП(б)У проводились починаючи з 15 жовтня. Більшість осіб, залучених до проведення примусового виселення, була проінструктована щодо часу початку операції вночі перед її початком [23, с.386].

В той же час, деякі області, де планувалася операція, стикалися з ризиком її зриву. Наприклад, 20 жовтня надійшла телеграма з Тернополя до С. Огольцова і С. Савченка, де повідомлялося, що в області триває сніговий буревій другу добу. З 30-ма районами було втрачено телефонний зв'язок, і також відсутній був зв'язок по залізничних лініях в напрямках Підволочиськ, Ланівці та Потутори. Рух залізничних потягів було порушено, а основні шосейні дороги перекрито снігом. Давалися вказівки щодо мобілізації верхового транспорту та відновлення зв'язку. Також 20 жовтня були отримані схожі телеграми з інших областей. З Чернівців надходила інформація про перерваний проводний зв'язок та можливість спілкування лише через радіостанції з районами.

Керівники операції на Буковині, А. Есаулов та М. Решетов, повідомляли, що снігові заноси можуть спричинити затримки у доставці сімей на станцію завантаження. У відповідь на телеграму з Чернівців того ж дня було відправлено розпорядження розпочати операцію незалежно від стану доріг та погоди [69, с. 190]. У районах, де автомобільний рух був неможливим, рекомендовано використовувати гужовий транспорт. Подібну проблему також повідомляли зі Станіславської області, де снігові бури вдруге добу поспіль призвели до перекриття доріг. В Косівському районі сніговий покрив сягав

понад два метри. У резолюції на документі була дана інструкція розрахувати затримку проведення операції за умови використання бронетранспортерів. Щодо використання бронетранспортерів для прочищення і відновлення доріг також повідомлялось. Крім цього, в телеграмі П. Бурмак висловив клопотання про продовження операції до 22 жовтня .

Уповноважений та начальник УМДБ по Станіславській області довів до відома своїм підлеглим, що виселення відбудеться навіть за несприятливих погодніх умов [4]. То ж незважаючи на складні погодні умови в деяких областях, операція розпочалася відповідно до розкладу 21 жовтня 1947 року.

У більшості районів операція стартувала о 6 годині ранку, але в деяких містах та районах вона розпочалася значно раніше. Наприклад, в Львові депортацію розпочали о 2 годині ночі. З 2 до 4 годин ранку операцію також розпочато в окремих райцентрах Львівської області [37, с. 197].

На ранок 21 жовтня, керівники операції «Захід» у Львівській області, Л. Райхман і О. Воронін, подали «повідомлення № 1», де, серед іншого, повідомили, що операцію вже завершено по Жовкві. Операція також розпочалася раніше у Тернопільській області - о 5 ранку. У доповідях від повстанських підрозділів зазначалося, що господарства, які мали бути виселені, були оточені ще вночі, з самого початку 21 жовтня, і виселення в деяких випадках розпочалось о 3-4 годині ночі.

Перші труднощі, про які повідомляли з регіонів на ранок 21 жовтня, були пов'язані зі складними погодними умовами в гірських районах Станіславської та Чернівецької областей, де тривав снігопад, що ускладнював проведення операції. Додатково, у Чернівецькій області станом на 8:00 ранку завантаження не розпочалося через снігові заноси, оскільки вагони не досягли місць завантаження. Ранній початок операції «Захід» у Львові призвів до того, що входні двері будинків були зачинені, і оперативні групи витратили багато часу, щоб потрапити до квартир. Ще однією проблемою, з якою стикалися співробітники у Львівській області, була можлива розконспірованість депортаційних заходів. У «повідомленні № 2» щодо

перебігу операції «Захід» у Львівській області станом на 8:00 ранку 21 жовтня повідомлялося, що значна кількість сімей, які уникли виселення, зафіксована в районах, де було організовано станції для завантаження. Для пошуку осіб, які уникнули виселення, створили оперативні групи під керівництвом заступників начальників відповідних РВ МДБ. Після запланованого початку операції о 6:30, всім керівникам УМДБ західних областей України надіслано додатковий наказ від В. Дроздова, що в тюрмах УМДБ та УМВС щоденно приносять передачі від родичів арештованих та засуджених. Оскільки серед цих осіб можуть бути ті, хто знаходиться в списку на виселення, вирішили провести перевірку всіх, хто приносить передачі [23, с.434-435].

Кожних дві години звіти про хід виселення надходили з різних областей. У цих звітах аналізувалися у форматі «звітної довідки щодо виконання операції «Захід»». Ця довідка містила інформацію за 38-ма показниками. В ній відображалися кількісні характеристики як загалом для областей, так і для ключових аспектів операції відносно планованих показників.

Перші колонки цієї форми містили інформацію про загальну кількість сімей, які планувалося виселити (27 565 сімей), розподілену за такими категоріями: сім'ї засуджених (15 445), сім'ї вбитих (7009) і нелегальні сім'ї (5111). Також вказувалася загальна кількість осіб (90 932 особи), розподілена на чоловіків (22 084), жінок (41 680) і дітей віком до 15 років (27 168) (див. Додаток Ж) [63, с.120].

Наступний блок інформації включав кількість виселених сімей, разом з кількістю осіб, розбитою за демографічними характеристиками. Також вказувалася кількість осіб, які втекли від виселення.

Окремий розділ стосувався інформації про кількість арештованих та вбитих під час операції, а також кількість захопленої зброї.

У окремому розділі фіксувалася інформація про тих, хто з'являвся на пунктах завантаження та в селах з подальшою розбивкою за кількістю.

Дані поля також включали інформацію про бойові зіткнення під час операції, які відбувались на дорогах та на станціях завантаження, а також їх наслідки для повстанців з окремим розділенням на заарештованих та вбитих.

Окремо відзначали кількість «бандпроявів», а також вказували примітки, які вручну вносили значення «також завантажено» для фіксації кількості виселених сімей.

21 жовтня 1947 року існують збережені «звітні довідки» з усіх областей, на основі яких було складено зведену «звітну довідку» для охоплення весь період проведення операції в західних областях України. Окремо, в цих звітах надавали звіти про фактичне завершення операції в кожній області. У цих звітах місцеве керівництво вказувало час завершення операції та її результати (див. Додаток Б).

Наприклад, в Дрогобицькій області операцію завершили 24 жовтня, у Станіславській області пропонували вважати операцію завершеною станом на 24 години 22 жовтня, інформація із Тернопільської області стверджувала, що операція з вилучення контингенту за наказом МДБ СРСР № 00430 була завершена о 19:30 22 жовтня 1947 року. Інформація щодо часу та дати завершення операції в Ровенській області поки не знайдена, проте існуючі «звітні довідки» дозволяють припустити, що це могло статися або ввечері 22 жовтня, або вранці 23 жовтня. Звіт про Волинську область датований 22 жовтня. У Львівській області повідомлялося, що операцію завершили до 21 години вечора 21 жовтня, а в Чернівецькій області – 23 жовтня.

Хоча планувалося провести масове виселення протягом одного дня, воно тривало набагато довше, ніж планувалося. Доповідна записка «Про підсумки операції з виселення сімей активних бандитів та націоналістів із західних областей Української РСР» була подана на адреси першого секретаря ЦК КП(б)У Л. Кагановича та голови Ради міністрів УРСР М. Хрущова 25 жовтня 1947 року. У ній генерали інформували, що операцію «Захід» було розпочато 21 жовтня о 6 ранку (хоча це не відповідало дійсності) і завершилося 22 жовтня о 20 годині вечора [63, с.121].

За наявною інформацією, яка містилася в доповідній, «вилучення і вивезення сімей» було завершено у всіх областях, крім Станіславської та Чернівецької областей. У цих двох областях виникли затримки з транспортуванням виселених сімей. Однак у першій половині 23 жовтня ці сім'ї були доставлені на відповідні станції та завантажені у вагони (див. Додаток З).

Порівнюючи інформацію з цих звітів, видно, що операція не розпочалася у вказаний термін та не можна було вважати її завершеною в строк, який вказали С. Огольцов та С. Савченко.

Збережені документи також свідчать, що інші інституції, які були залучені до проведення операції «Захід», окремо розповідали про хід завантаження в ешелони відповідно до лінії Міністерства внутрішніх справ УРСР. Відомості були надіслані на ім'я міністра внутрішніх справ УРСР генерал-лейтенанта Т. Строкача. Інформація передавалася до Києва через Москву.

За даними МВС станом на 24 годину 21 жовтня, було завантажено 17 184 сім'ї або 52 795 осіб із запланованих 25 298 сімей або 84 820 осіб (див. Додаток Ж) [11, с.321]. Завантаження завершили в 13 пунктах. Також зафіксовано два надзвичайних випадки: у с. Новосілки Здолбунівського району Ровенської області співробітник РВ МДБ Абдулаєв вбив 6-річну дитину, яка не підлягала виселенню, та після цього був заарештований. Також, в с. Луги Рожнятівського району Станіславської області уповноважений райкому КП(б)У, який надавав допомогу «органам» із виселення, скоїв самогубство, залишивши записку, в якій зазначив, що «за його питанням винесено неправильне рішення партійної комісії Львівського Воєнного округу». Інформація про ці випадки не була включена до звітної доповіді про результати операції по області [63, с.122].

Звіти про хід виконання операції від Внутрішніх військ МДБ подавалися на ім'я начальника Внутрішніх військ Українського округу генерал-майора С. Фадєєва. Наприклад, командир 64-ї СД ВВ МДБ, генерал-

майор П. Бровкін, повідомив С. Фадєєву, що станом на 18:00 21 жовтня було виселено 3295 сімей або 10 971 осіб, і з них 1215 сімей або 3517 осіб було завантажено в вагони. З планованого контингенту до виселення втекло 293 сім'ї або 1409 осіб. Також було виявлено 10 хворих. У ході операції до цього моменту було вбито одного повстанця, захоплено 5 і ще 2 особи з'явилися із повинною. При спробі втечі було вбито 2 особи. Населення вже піднято у Медиківському, Нижанковицькому, Миколаївському, Комарнівському, Ходорівському та Дублянському районах.

21 жовтня 1947 року командири 62-ї, 64-ї, 65-ї, 81-ї та 82-ї дивізій ВВ МДБ та начальники УМДБ отримали телеграму № 1995 від С. Савченка з вказівкою, що після завершення операції «Захід», необхідно відправити весь оперативний та військовий склад для проведення активних операцій з пошуку та ліквідації українського підпілля. С. Савченко наголошував на важливості забезпечити охорону радянсько-партійного активу та тих, хто допомагав у проведенні депортаційної операції. Крім того, він вимагав попередити весь оперативний та офіцерський склад про очікувану активізацію націоналістичного підпілля внаслідок проведення масового виселення.

Також під вечір 21 жовтня була передана записка по «ВЧ» від С. Огольцова та С. Савченка на адреси уповноважених МДБ СРСР та начальників УМДБ. У записці ставилася необхідність посилити охорону депортованих в селах, під час транспортування та на станціях завантаження. Також важливо було визначити та повідомити кількість піднятих, відправлених на станції завантаження та завантажених в вагони сімей та осіб. Крім того, слід було забезпечити «вилучення» запланованої кількості сімей з використанням наявного резерву затверджених облікових справ [63, с.122-123].

У доповідній записці про результати операції «Захід» від 25 жовтня С. Огольцов та С. Савченко повідомили, що незважаючи на початковий план виселення 25 467 сімей, насправді було виселено на 897 сімей більше, отже, загальна кількість виселених становила 26 364, а це 77 806 осіб. Точніші дані

про кількість депортованих були вказані в звітах обласних УМДБ, які були представлені після звіту керівництву операції Л. Кагановичу та М. Хрущову. Інформація про кількість та соціально-демографічний склад виселених уточнювалась кілька разів від моменту завершення операції в певних областях до підготовки цієї підсумкової доповідної записки (див. Додаток В).

Звіт про підсумки операції «Захід» для Львівської області був складений 28 жовтня. Уповноважений МДБ СРСР Л. Райхман та начальник УМДБ Львівської області О. Воронін повідомили, що операція була розпочата о 6 ранку 21 жовтня, незважаючи на те, що у попередніх звітах вони повідомляли, що в Львові та ще декількох районних центрах виселення розпочали о 2 годині ночі. Операцію здійснено за участю 1582 оперативних співробітників (включаючи спеціалістів, які були відряджені з інших регіонів, курсантів школи МДБ СРСР та оперативних співробітників МВС), 5141 особа офіцерського, сержантського та рядового складу військ МДБ та 6194 особи бійців винищувальних батальйонів і радянсько-партійного активу, що разом складало 12 917 осіб. Для проведення операції було також залучено 219 автомашин Радянської армії, а 270 автомашин було мобілізовано в місцевих установах. Усього було завантажено 5228 сімей в вагони, але з цих сімей довелося відпустити 165 через те, що вони включали осіб, які служили в Радянській армії, та ще 10 сімей було відпущено на вимогу партійних органів, оскільки серед них були активісти «колгоспного будівництва». Для заміни вибулих сімей резервними було продовжено операцію.

Отже, на момент завершення операції в Львівській області 22 жовтня було виселено загалом 5271 сім'ю, що налічувало 15 920 осіб. Зі Львова було вивезено 287 сімей замість запланованих 297. Також було виявлено 8 випадків, коли члени сімей, які не підлягали виселенню, виразили бажання покинути регіон разом із своєю родиною, і ця прохана була виконана. Внаслідок складних погодних умов на станціях завантаження, таких як Борщовичі, Жовква, Золочів, Красне, Ожидів та Радехів, сім'ї були перевантажені прямо до вагонів, і тільки потім їх передали депортованим під охороною конвойних

військ. Після перевірки сімей, які вже були завантажені, виявилось, що 155 сімей були відпущені, оскільки серед них були колишні військовослужбовці Радянської армії, і ще 10 сімей були відпущені на вимогу партійних і радянських органів, оскільки серед них були активісти «колгоспного будівництва». Для компенсації кількості вибулих сімей операцію було продовжено.

Також були звіти про приклади затримання під час операції підпільників і виселення їх родин: станичнику ОУН по Перемишлянах В. Кобрину зі зв'язковою І. Яремчук, станичниці ОУН с. Підберезці Вінниківського району І. Балашівську (зв'язкова «Ірода»). Один із повстанців, П. Савчук, був убитий, а його сім'я вивезено. Загалом було повідомлено про арешт 6 підпільників і вбивство двох. З повідомленням про втечу з'явилися 13 осіб. З боку органів МДБ не було втрат.

Доповідь також містила інформацію про створення майже 150 колгоспів та ініціативних груп під час операції в Львівській області. Матеріали перлюстрації кореспонденції свідчили, що сільське населення вважало, що вступ до колгоспу захистить їх від виселення. За даними співробітників МДБ, проведення операції значно вплинуло на інтелігенцію. Як приклад, наводився візит наукового співробітника АН УРСР Тершаковця в Львові, який звернувся з проханням організувати зустріч із співробітником МДБ. За інформацією «органів», він був близьким родичем керівника одного з провідників ОУН на Львівщині «Федора».

Під час зустрічі, Тершаковець звернувся до представника МДБ з проханням «взяти на милість» його родича та, таким чином, звільнити його від «важких душевних переживань». Доповідна записка завершувалася констатацією, що апарат відділу «А» УМДБ Львівської області був залучений для оформлення облікових справ, призначених для розгляду на Особливій нараді.

Доповідна записка «Про підсумки роботи в рамках операції «Захід» в Ровенській області УРСР» датована 24 жовтня та надіслана С. Огольцову

(доповідь заступнику міністра 28 жовтня). До цієї доповідної записки долучалися численні додатки, такі як звітні картки, схеми, таблиці та інші матеріали, що стосувалися виконання наказів № 00430 та № 00207 (дodatки також містили інформацію про результати операційно-розвідувальної діяльності проти українського визвольного руху з 1 травня по 20 жовтня) (див. Додаток Д). У результаті цієї операції було виселено 3829 сімей з загальною кількістю 11 563 осіб. На момент проведення операції на місцях не було знайдено 320 сімей, і ще 44 сім'ї було відхилено з огляду на операційні обставини. Замість вибулих сімей залучили 391 сім'ю із завчасно підготовлених резервів [68, с. 223].

Уповноважений МДБ СРСР М. Головков та начальник УМДБ В. Шевченко повідомили, що під час операції було виявлено 35 схованок, одна з яких служила приховуванням «нелегала». В Рафалівському районі було затримано двох районних провідників ОУН зверхнього рівня. З появою зобов'язаної особи з'явилося 11 осіб - 4 під час виселення і ще 7 на станції завантаження. Було зафіксовано 91 випадок спроби втечі, як правило, під час транспортування на станцію завантаження. Затримано 27 осіб, а іншим пощастило уникнути. Двоє учнів Гощанської середньої школи намагалися фотографувати колони автомашин із депортованими, але їх затримали, і фотоапарати були вилучені. Під час передачі сімей комендантам станцій завантаження також було виявлено 35 сімей, в складі яких були військовослужбовці Радянської армії. В Ровенській області фіксувалися випадки розконспірування операції радянсько-партійним активом, які, як правило, робили це у стані алкогольного сп'яніння.

У доповіді спочатку було відзначено відсутність втрат із боку органів, однак негайно в наступному реченні було вказано, що внаслідок недбалого поводження зі зброєю, старший слідчий капітан А. Сулаберідзе із Закавказького воєнного округу отримав смертельне поранення. Хоча на 13:00 22 жовтня з Рівного повідомили, що А. Сулаберідзе був поранений пострілом через вікно під час обшуку в будинку депортованого у с. Печалівка

Костопільського району, і місцева УМДБ розшукувала особу, яка вчинила цей акт. Цей випадок був визнаний особливим, оскільки раніше органи МДБ не реєстрували подібних випадків на території Рівненської області [67]. Доповідалося також про затримання місцевим населенням підрайонного коменданта ОУН Пилипа Пилипчука, відомого як “Карпо”. Цей інцидент стався наступного дня після проведення депортації, коли Пилипчук зайшов у будинок «джерела органів» та застрелив дружину. Після цього його роззброїли, зв'язали та доставили до Гощанського РВ МДБ.

Доповідна «Про результати діяльності УМДБ Волинської області з виселення сімей активних учасників ОУН» була датована 26 жовтня та адресована С. Савченку. Доповідь розпочалася твердженням, що згідно з директивою МДБ УРСР № 50 підготовка до операції тривала протягом червня 1947 року. Операцію розпочато о 6 ранку 21 жовтня і, в основному, завершили до кінця того ж дня. У результаті цієї операції було виселено 2716 сімей або 8938 осіб. Під час операції втекло 13 сімей [83, с.46].

У доповіді про проведення операції у Волинській області спочатку повідомлялося, що не було жодних повстанських акцій, а також відсутність антирадянських ексцесів чи «волинок». Єдиний випадок спроби озброєного спротиву виселенню стався в с. Кропивщина, коли брат виселеного, Зиновій Радіоза, кинув гранату в групу партактиву після опису майна свого родича, коли партактив виходив на вулицю. Проте граната не вибухнула, і після затримання З. Радіози у нього була вилучена ще одна бойова граната. Зиновій Радіоза був заарештований та засуджений військовим трибуналом військ МВС на 25 років виправно-трудоих таборів з конфіскацією майна.

Під час проведення операції в Волинській області було здійснено арешт 6 осіб. У самій доповіді було вказано трьох осіб, двох з яких було заарештовано: Івана Кузьмука-“Столяренка” (який був у ОУН з 1944 р.); Анастасію Примачук (відому як “Лісовий”). Третього, Семена Гембика (нелегала), затримано. Ніхто з цих осіб не виявився у повідомленому з позовом [63, с.127].

29 жовтня була представлена докладна записка «Про результати операції з виселення сімей активних учасників ОУН з території Чернівецької області» заступнику міністра державної безпеки СРСР С. Огольцову. У цій записці було сказано, що хоча було складено 802 облікові справи на сім'ї, які мешкали в 9 з 11 районів області і в м. Чернівці, лише 600 сімей було призначено до виселення.

В Чернівецькій області не вдалося зберегти конфіденційність інформації щодо операції. Різні підготовчі дії, такі як підготовка довідок сільськими радами, впливали на поширення чуток серед місцевого населення. Прибуття та підготовка транспортних ешелонів також сприяли розповсюдженню чуток про виселення. Мешканці сіл вважали, що виселять куркулів, і єврейську громаду, яка виїжджала в Румунію та Палестину на основі подачі заяв.

Незважаючи на негоду, операцію розпочали в усіх районах, окрім Сторожинецького, вчасно. Однак через погодні умови операція тривала до 23 жовтня. За рахунок резервних списків було виселено 616 сімей, що налічувало 1635 осіб. Операцію здійснили 381 оперативних співробітник, 530 військовослужбовців, 600 бійців винищувальних батальйонів та 600 осіб з партійного активу [69, с.195].

Для проведення операції було залучено 25 автомашин РА та 117 з місцевих організацій «народного господарства». Проте через погодні умови (сніговий покрив досягав місцями понад 1,5 метра) ці автомобілі не було використано. Виселення здійснювалося пішки або після розчищення доріг гужовим транспортом. В окремих районах, де українські повстанці мали значну підтримку, більше сімей виселяли з «уражених» сіл. Наприклад, із сіл Сергії, Дихтинець, Усть Путила і Довгопілля Путильського району виселяли від 10 до 20 сімей. Понад 20 сімей було виселено з сіл Вижницького району, включаючи Іспас, Берегомет, Мигове, Багна, Розтоки та Мариничі. У Вашківецькому районі також були села, з яких виселяли понад 20 сімей, такі як Банилів, Карапчів, Драчинці та Станівці [63, с.128].

М. Решетов, начальник УМДБ Чернівецької області, вказував на позитивний вплив депортації, який полягав у масовому вступі селян до колгоспів. Для закріплення результатів операції в районах, де діяло підпілля ОУН, проводилися заходи щодо остаточної ліквідації підпілля.

Основним недоліком операції було те, що в Сторожинецькому районі не вдалося її провести. Міський начальник поліції майор Івашина разом із представниками УМДБ та РК КП(б)У власноруч скасували операцію через сильну снігову бурю. Цей інцидент викликав службове розслідування з боку Особливої інспекції УМДБ. Начальник УМДБ Чернівецької області підкреслював у своїй доповідній записці, що «основною метою операції було позбавлення бандитського підпілля ОУН основних баз підтримки серед сільського населення та створення несприятливих умов для приховування бандитів у населених пунктах». На даний момент, ця мета була досягнута, і створилися більш сприятливі умови для остаточної ліквідації залишків підпільного руху ОУН на території області.

У доповідній записці не містилося інформації про кількість тих, хто уникнув виселення. Більше того, в ній зазначалося, що жодна сім'я «оунівців-нелегалів» не ухилилася від виселення. Однак інша записка, адресована В. Дроздову на дату 26 жовтня, повідомляла, що від виселення під час операції втекло або сховалося 17 сімей, в яких було 51 особа (21 чоловік, 17 жінок, 13 дітей). Ще 6 осіб були хворими на момент операції, включаючи 5 дітей та одну жінку. Крім того, у цій записці керівник УМДБ Чернівецької області повідомляв, що не було жодних вбитих або арештованих повстанців чи їхніх пособників. З повинною з'явився лише один учасник ОУН, який був нелегалом з 1946 року [63, с.129].

Звітні доповідні записки з Дрогобицької, Станіславської та Тернопільської областей були втрачені або на даний момент не знайдені. Частково можна здогадатися про зміст цих доповідей за інформацією, яку подали секретарі обкомів КП(б)У. Вони склали свої записки, враховуючи інформацію, яку отримали від начальників місцевих УМДБ. Наприклад,

начальник УМДБ Дрогобицької області В. Майструк подав звіт секретарю обласного обкому КП(б)У І. Горобцю 25 жовтня 1947 року. В порівнянні з доповідними записками УМДБ, партійні документи були менш деталізовані щодо ходу операції (з винятком доповідної записки про Станіславську область). У них було більше акцентовано на ролі партійного активу, питаннях колективізації та подальшої долі майна, яке було конфісковано в ході депортації.

Щодо областей (Дрогобицька, Станіславська та Тернопільська), для яких не вдалося знайти кінцеві звітні доповіді, можна встановити остаточну інформацію на основі записок, які були подані по «ВЧ» відповідно до вказівки міністра держбезпеки УРСР від 26 жовтня. Звітна інформація «Про кількісні результати виконання директиви № 50» була надіслана начальником УМДБ Тернопільської області В. Коломійцем у записках по «ВЧ» адресованих С. Савченку та В. Дроздову. Зазначалося, що для проведення депортації було підготовлено 8650 висновків по справах, МДБ УРСР затвердив 7636, планувалося виселити планово - 4100, намічено до виселення МДБ - 4800, фактично виселено 5053 сім'ї або 13 174 особи. Під час операції 97 сімей втекло, було зареєстровано 2 загиблих особи та 4 арештованих. П'ятеро осіб явилися на вимогу влади, і всі вони перебували в селах. У ході операції було зафіксовано два бої, усі вони сталися під час виселення. Внаслідок бойових дій було вбито одного повстанця, а ще двох було заарештовано. Втрат серед оперативного та військового персоналу не було.

Доповідь від начальника УМДБ Дрогобицької області, адресована начальнику відділу управління 2-Н МДБ УРСР А. Кагановичу, була відправлена 28 жовтня. У цій доповіді було вказано, що загалом було підготовлено 5809 висновків УМДБ, із яких МДБ УРСР затвердив 5523. Згідно плану, мало бути виселено 4500 сімей, а УМДБ планувало виселити 5396 сімей, які підпадали під вимоги директиви № 50. Усього було виселено 4559 сімей, що складалося з 14 486 осіб.

Крім цього, у результаті операції «Захід» в Дрогобицькій області було зафіксовано, що під час операції втекло 460 сімей або 3013 осіб. 15 сімей або 91 особа були хворі. Трагічною долею потрапило 9 сімей або 49 осіб. Також було заарештовано 5 осіб, 2 особи загинули (під час спроби втечі під час виселення), та 2 особи з'явилися з обвинуваченням (в с. Либохора - Михайло Марчук-“Гуцул” та Іван Павлик-“Хитрий”). Помітно, що не було жодних втрат серед оперативного та військового персоналу, також не було інших нещасних випадків .

У звітній записці від Станіслава І. Єрмоліна і Р. Сараєва було заявлено, що станом на 24:00 22 жовтня «піднято та завантажено» контингент кількістю 4456 сімей або 13 941 особа. Усього в операції приймало участь 8418 оперативників, військ та «істребків». В зв'язку зі складними погодними умовами та блокуванням доріг у гірських районах продовжувалося надходження сімей з районів Жаб'є та Кутів. Було повідомлено, що радянський партактив у багатьох випадках проявив негативну поведінку - частина комуністів ухилилася від виконання завдань і навіть вести займалася незаслуженою розмовою. Оперативне керівництво області пропонувало вважати завдання з проведення операції «Захід» «переважно виконаним».

Проблеми, пов'язані з транспортуванням «піднятого» контингенту в гірських районах, виявилися настільки складними, що цього було вказано в окремій доповідній записці, що стосувалася роботи Яремчанської комендатури. Однією з основних проблем став снігопад та утворення снігових зав'язан на дорогах під час транспортування депортованих із Жаб'євського та Яремчанського районів. В доповіді комендант станції завантаження, підполковник Костенко, звітував про проведену роботу, під час якої було набрано 4 сексотів («секретні інформатори»), з якими було проведено 11 зустрічей, завдяки чому вдалося запобігти втечі групи чоловіків. Костенко просив відзначити співробітників комендатури, які успішно доставили виселені сім'ї із Жаб'є та Кривопілля до Ворохти [63, с.131].

Збережені матеріали наглядних справ по районах Тернопільської області дозволяють також відтворити, як саме відбувався процес завантаження у вагони (див. Додаток 3). Зокрема, начальник Тербовлянського РВ МДБ, капітан М. Торубара, повідомив 27 жовтня начальнику УМДБ Тернопільської області В. Коломійцю про «серйозні порушення», які він особисто свідкував на станції Микулинці: деякі сім'ї були розміщені у різних вагонах, начальник конвою, Катков (частина 7445 ВВ МВС), жорстоко поведився з депортованими, застосовуючи до них фізичне насильство (побиття палкою), солдати конвою відмовляли сім'ям у завантаженні речей та продуктів, які вони забирали собі. Завантаження речей та продуктів у два спеціально виділені вагони відбувалося без жодного обліку. Коли Торубара привернув увагу Каткову щодо цього, останній відповів: «Поки ми доїдемо до Байкалу, його не буде». Це, за думкою начальника Тербовлянського РВ МДБ, свідчило про заплановані зловживання з боку конвойних військ у відношенні крадіжки та незаконного продажу майна депортованих під час транспортування ешелонами на схід. Також в доповідях фіксується участь місцевого населення у спонтанних зібраннях біля станцій завантаження. Наприклад, у Підволочиську близько 200 осіб зібралися біля збірного пункту, і деякі плакали, в той час як інші виражали задоволення з проведеними депортаціями.

Незважаючи на це, можна підтримати оцінку, яку висловлено у підсумковій доповіді від 25 жовтня, де зазначено, що організація українського націоналістичного підпілля не змогла організувати опір проведенню операції або завадити її успішній реалізації. Керівники операції С. Огольцов та С. Савченко пояснювали це успішним виконанням наказу МДБ СРСР № 00207 «Про посилення боротьби з націоналістичним підпіллям і його озброєними бандами в Українській РСР» від 22 квітня 1947 року та відмінною підготовкою до операції. У доповідях зазначалося, що незважаючи на окремі спроби підпільників здійснити озброєний опір, спроби врятувати депортованих або завадити переміщенню колон із виселеними не були

успішними. Інформація про відмови виселятися була подана лише як випадки винятків, основною учасницею яких була жіноча частина депортованих.

МДБ повідомляло керівництву УРСР, що «офіцери і солдати військ МДБ і радянсько-партійний актив діяли дуже ефективно, продемонстрували свою здатність виконувати оперативні завдання в складних умовах і таким чином забезпечили успішне проведення всієї операції».

Підсумовування результатів операції «Захід» тривало під час примусового виселення спеціально створеними групами під керівництвом полковника М. Лебєдева та підполковника А. Кагановича. Загальні висновки були підведені в «звітній довідці за результатами проведення операції по справі «Захід»». Імовірно, ця довідка була складена негайно після завершення масової депортації наприкінці жовтня 1947 року. Ще до остаточного узагальнення кількісних даних про результати операції, яке відбулося 25 жовтня, керівництво операцією підготувало зведену доповідну записку про підсумки депортації.

Доповідна записка № 5061/ос «Про підсумки операції з виселення сімей активних бандитів і націоналістів зі західних областей Української РСР» була представлена керівниками операції «Захід» С. Огольцовим і С. Савченком Львову, першому секретарю ЦК КП(б)У Л. Кагановичу та голові Ради міністрів Української РСР М. Хрущову 25 жовтня 1947 року. Незважаючи на те, що депортація ще тривала, в цьому 14-сторінковому документі вже зазначено успішне завершення операції примусового виселення.

Ця доповідна записка була структурована за звичайною схемою звітних документів, які складали співробітники радянських спецслужб. Вона включала чотири послідовні блоки інформації: перше - дані про початок та закінчення операції з вказівками щодо планованих цілей; другий - опис ходу операції з подіями, що відзначаються, та ілюстративними прикладами щодо реалізації різних етапів примусового виселення; третій - інформація про реакцію місцевого населення; четвертий - відомості про проблемні питання та загальну оцінку дисципліни виконавців масової депортації.

Спочатку С. Огольцов та С. Савченко зазначили, що операція була запланована на два дні - почалася 21 жовтня о 6 ранку і завершилася о 20 годині 22 жовтня. Однак, за результатами аналізу ходу операції, виявлено, що такий часовий графік не відображає реальну ситуацію.

Документи свідчать, що майже 600 сімей зі Станіславської та Чернівецької областей були підняті під час операції з урахуванням терміну, встановленого МДБ, але їх завантажили в першій половині 23 жовтня. Щодо депортованих з Буковини, то, за звітами місцевого УМДБ, вони були доставлені на станцію завантаження лише 25 жовтня.

У своїй доповіді С. Огольцов та С. Савченко повідомили, що попередньо було заплановано виселити 25 467 сімей, однак реально було депортовано на 897 сімей більше, тобто 26 364 сім'ї, загальною кількістю 77 806 осіб. З архівних документів, що стосуються підготовки та проведення операції «Захід», видно, що перевиконання плану було заздалегідь заплановано. Оскільки різні документи МДБ містять різні планові показники, точна різниця між кількістю сімей, запланованих для виселення, кількістю сімей, які було призначено до виселення, і кількістю сімей, які було депортовано, не може бути однозначно визначена. Проте з інших документів видно, що намір планово перевиконати план був чітко запланований як з листування між штабом керівництва операцією та обласними УМДБ - начальниками та уповноваженими по операції «Захід», так і зі зведених даних про результати депортації.

У «Звітній довідці», співробітники МДБ розрізняли кількість планованих для виселення сімей (25,249 одиниць) і кількість сімей, призначених для виселення (27,510 одиниць). Порівняння кількості сімей, призначених для виселення, згідно «Звітної довідки», і даних з таблиці розстановки сил і засобів для майбутньої операції по справі «Захід» від 20 жовтня (де зазначено 27,565 сімей), показує дрібні розбіжності в кількості сімей, призначених для перевиконання плану - лише 55 одиниць (зумовлені різними показниками для Дрогобицької області: напередодні виселення -

5,451, під час та після проведення виселення - 5,396). Також відмінювалася кількість планованих для виселення сімей: «Звітна довідка» від 25 жовтня фіксує цифру в 25,467 сімей, у той час як у звітній довідці зазначено 25,249 сімей. Важливо відзначити, що інформація від МВС також містила іншу кількість планованих для виселення сімей (25,298 сімей).

Незважаючи на відсутність чіткості в статистичних та кількісних показниках, відзначено, що керівництво операцією «Захід» свідомо використовувало маніпуляції з метою планового перевиконання плану в усіх відповідних документах. Обласні УМДБ отримували одні кількісні показники (вищі, ніж подані партійним органам), але комуністичному керівництву повідомляли інші (нижчі, ніж «органам») планові показники. Аналіз даних у «Звітній довідці» показав ще більше «перевиконання плану», ніж те, яке було прозвітовано 25 жовтня, а саме 1,364 сім'ї. Проте, при порівнянні кількості сімей, які були виселені, з кількістю сімей, призначених для виселення, видно, що реальний план був недовиконаний на 915 одиниць. У регіональному аспекті останній аналіз показує перевиконання плану лише для Тернопільської області, де перевищення становило від 253 до 953 одиниць (в залежності від того, чи порівнювати з наміченими для виселення сім'ями, чи з планом).

Після уточнень, здійснених у кінці грудня 1947 року, кількісні показники сімей, які були депортовані з Тернопільської області, було зменшено до 5,001 сім'ї. Навіть у цьому випадку план депортації для цієї області було перевиконано на 201 або 901 сім'ю. Після уточнень і підведення підсумків операції, на момент 26 грудня 1947 року виявилось, що в Львівській області було виселено 5,223 сім'ї, що менше, ніж 5,249 запланованих або 5,500 сімей, призначених для виселення, тобто план для цієї області все-таки було недовиконано. У інших областях ситуація була схожою - було виселено більше сімей, ніж передбачено офіційним планом, але менше, ніж було намічено керівництвом операції. Докладніше про співвідношення кількості запланованих, призначених для виселення та дійсно виселених сімей.

У доповідній від 25 жовтня також наведено розподіл за адміністративним поділом та трьома категоріями депортованих сімей. Зокрема, було зазначено, що з Волинської області було виселено 2,681 сім'ю (у порівнянні з 2,774 запланованими), з Дрогобицької - 4,572 (проти 5,396 запланованих), з Львівської - 5,232 (порівняно з 5,500 запланованими), з Ровенської - 3,801 (у порівнянні з 3,810 запланованими), Станіславської - 4,513 (у порівнянні з 4,630 запланованими), Тернопільської - 4,980 (порівняно з 4,800 запланованими), і з Чернівецької - 585 сімей (у порівнянні з 600 запланованими).

Дані також були розподілені за категоріями: сім'ї засуджених – 15 345 одиниць (порівняно з 15 445 запланованими), сім'ї убитих – 7 007 (порівняно з 7 009 запланованими), та сім'ї нелегалів – 4 012 одиниць (порівняно з 5 111 запланованими). Також було зазначено, що 1 812 сімей куркульського походження були виселені (порівняно з 1 605 запланованими).

Окремо наводилася кількість виселених з обласних центрів – 896 сімей, також зі Львова – 276. У «Звітній довідці» у розподілі за категоріями подано інші кількісні результати депортованих сімей за трьома категоріями, визначеними нормативно-розпорядчими актами операції «Захід»: сімей засуджених виселено 14 764 одиниці (56 % від усіх), убитих – 7208 (27 %) та нелегалів – 4623 сім'ї (17 %). Незважаючи на те, що керівництво органів постійно наголошувало на необхідності виселення більшої кількості сімей «активних нелегалів», вони не тільки становили найменшу категорію депортованих, але й у підсумку операції показник за цією категорією виявився меншим на одну п'яту від запланованого. Отже, найбільший репресивний удар завдано тим сім'ям, які й так уже зазнали тиску радянської системи через арешт чи вбивство її членів.

У доповідній від 25 жовтня, яка містить інформацію про перебіг виселення, було виділено той факт, що проведення масової депортації зі сторони націоналістичного підпілля викликало лише окремі нескоординовані спроби озброєного спротиву. Такий спорт пов'язували з успішністю

виконання наказу МДБ СРСР № 00207 щодо припинення діяльності українського підпілля та ефективністю проведеної підготовчої роботи.

На підставі аналізу документів МДБ висновок робився на той момент, що спротив операції «Захід» був мінімальним і організованим озброєним опором масовій депортації підпілля не існувало. Особливу увагу приділяли важкодоступним районам, таким як гірська, лісова, та малолюдна місцевість, і при конвоюванні депортованих виявлено відсутність будь-яких спроб силового супротиву. Доповідь також містила інформацію про 8 випадків збройного спротиву підпільників, які переховувалися у криївках, розташованих у будинках депортованих сімей, а також приклади окремих бойових сутичок. Наприклад, у селі Завадів Стрийського району Дрогобицької області виявлено криївку, де переховувався підпільник Ципюк, відомий під псевдонімом «Богун». Під час конфлікту з «Богуном» відбулася перестрілка, під час якої він був убитий. У селі Новий Двір Ровенського району під час виселення сім'ї підпільника військовослужбовці МВС Баранов були обстріляні.

На підставі аналізу документів МДБ можна зробити висновок, що ймовірність спротиву масовій депортації зі сторони підпілля була низькою, і вирішальним фактором був обмежений кількісний потенціал сил українського визвольного руху.

На 1 січня 1947 року, за даними МДБ, було зареєстровано 530 структурних одиниць підпілля, об'єднуючих 4456 учасників. До 1 березня того ж року кількість підпільних структур на обліку у МДБ зросла до 574, а загальна кількість учасників становила 3945 осіб. На 1 серпня 1947 року, управління 2-Н МДБ УРСР вже реєструвало 7589 учасників у 902 націоналістичних організаціях, підрозділах та бойових групах. Станом на 1 січня 1948 року, було обліковано 828 структур і 6515 учасників українського підпілля. Таким чином, загальна кількість осіб, які були членами підпільної організації на момент проведення операції, оцінюється приблизно від п'яти до семи тисяч осіб. Зазначено, що це число значно менше, ніж особовий склад,

який був залучений до депортації зі сторони Радянського Союзу (понад 33 000 осіб), і ці мобілізаційні резерви повстанців, які переховувалися в криївках та укриттях, майже усували можливість організованого спротиву депортації.

Зауважується, що не дивлячись на це, в доповідній вказано, що були випадки спроб «підбурювання населення до волинок та ексцесів». Наприклад, згадується про вигуки співчуття депортованим із боку місцевого населення в селах Ровенського району, а також про подію в селі Тенетник Букачівського району Станіславської області, де було вдарено в церковний дзвін і місцеве населення спробувало завадити операції примусового виселення.

У доповідній було особливо підкреслено, що більшість з арештованих (29 осіб) і вбитих (14 осіб) під час проведення операції підпільників були заарештовані або ліквідовані саме в будинках, де проживали депортовані сім'ї. У документі наводилося сім прикладів із Дрогобицької, Львівської та Тернопільської областей. Це підкреслення призначалося для зміцнення впевненості партійного керівництва в правильності проведення депортаційної операції.

У той же час у звітній доповідній від 25 жовтня були надані інші кількісні дані, які, незважаючи на дрібні відмінності в порівнянні з даними з доповіді, вказували на певні неточності в статистиці чекістів. Зокрема, згідно з цим звітом, було арештовано лише 28 осіб, вбито – 15 осіб, і ще 38 осіб з'явилися з обвинуваченнями. Навіть при деяких відмінностях в цих даних порівняно з доповіддю, вони демонстрували недоліки у статистиці органів безпеки.

Незважаючи на те, що, як заявлялося у звітній доповіді від 25 жовтня, більшість населення виконувала вказівки виконавців депортацій, у документі зазначалося про окремі випадки відмови виходити з будинків, які, зазвичай, були пов'язані з жінками. Фіксація цих фактів була обґрунтованою, оскільки жінки складали половину від усього числа примусово виселених (жінки – 49% від усіх депортованих, чоловіки – 24%, а діти до 15 років – 27).

Доповідь також зауважувала, що всі спроби уникнути примусового виселення або втечі під час проведення операції «були ліквідовані». Наводились приклади трьох подій, де були спроби втечі в селах Турківського і Боринського районів Дрогобицької області та Олександрійського району Ровенської області. Про кількість сімей, які змогли втекти або сховатися до початку операції, в доповіді не було точних вказівок, хоча було зазначено сам факт прояву ініціативи з боку 18 осіб із сімей, які були призначені для виселення, і вони втекли ще до початку операції. У «Звітній довідці», натомість, було вказано, що вдалося уникнути виселення 1403 сім'ям або 8330 особам.

Найбільше сімей, які втекли від виселення, було в областях Дрогобицькій (460 сімей), Станіславській (434 сім'ї) та Ровенській (338 сімей). Спроби керівництва операції «Захід» виглядати так, ніби вони мали повний контроль над спробами втечі під час депортації, також суперечать інформації, яку подали органи МДБ на рівні районів та областей.

Частина доповіді від 25 жовтня щодо «реагування населення» розпочиналася висновком, який стверджував, що переважна більшість населення західних областей України ставиться до виселення сімей бандитів і націоналістів позитивно і в своїх висловлюваннях підкреслює, що цей захід зміцнить Радянську владу і очистить територію західних областей від націоналістичного підпілля». Проте, аналіз інформації, зібраної органами МДБ щодо громадської реакції на масове виселення, показує, що частина населення справді висловлювала підтримку масового виселення. Проте важливо враховувати, що ці дані були головним чином зібрані через агентурну мережу або зафіксовані співробітниками органів під час проведення операції. З іншого боку, аналіз поштової кореспонденції свідчить про іншу картину. Хоча нині важко встановити точний відсоток тих, хто підтримував або не підтримував депортацію через особливості методології фіксації таких даних органами МДБ, можна стверджувати, що «про переважну більшість» точно говорити неправильно. Тут, як і в попередніх

частинах доповіді від 25 жовтня, керівництво операції «Захід» в особі С. Огольцова й С. Савченка намагалося зобразити бажане як реальне.

Навіть при позитивній оцінці реакції місцевого населення на проведене масове виселення, у доповіді зазначалося, що в окремих селах Ровенського, Олександрійського та Межиріцького районів Ровенської області відбувалися випадки, коли «жінки під впливом націоналістів відкрито висловлювали співчуття і намагались надати їм допомогу».

У доповіді від 25 жовтня зазначалося, що «куркульські та антирадянські елементи» вважали, що виселення пов'язане з неминучим швидким початком війни з Америкою та Англією. Також вони спрогнозували, що заможні селяни очікують другу хвилю виселень, коли вже виселятимуть саме їхні родини. Документ вказував, що в усіх областях відразу після проведення операції розпочалася організація нових колгоспів.

На практиці, у зазначеній доповіді, надано інформацію про реакцію інтелігенції Львова на проведену операцію. В цьому контексті наведено висловлювання кількох наукових працівників АН УРСР – академіка Возняка, старшого наукового співробітника Щурата, молодшого наукового співробітника Фіголя та лаборанта Львівського університету Іваночко. Вони виражали очікування стосовно масової депортації галичан (або «місцевих українців»).

Остання частина доповіді від 25 жовтня описує труднощі, з якими стикалися виконавці масової депортації. Особливу увагу приділено присутності в складі виселених сімей військовослужбовців Радянської армії та погоді. За цим документом, сім'ї з такими військовослужбовцями не виселялися і замість них «піднімалися» інші сім'ї. Незважаючи на це, не наводиться жодних конкретних числових даних про кількість таких сімей, але їх було щонайменше 230 одиниць. Ситуація з негодою у чотирьох областях (Дрогобицькій, Станіславській, Тернопільській та Чернівецькій) призвела до того, що виділений автотранспорт не використовувався, зв'язок у більшості районів цих областей був пошкоджений.

У заключному абзаці звітної доповіді від 25 жовтня 1947 року С. Огольцов та С. Савченко підсумовували, що «залучені до участі у виселенні чекісти, офіцери і солдати військ МДБ і радянсько-партійний актив діяли дуже ефективно, успішно виконуючи свої оперативні завдання в складній ситуації».

Незважаючи на наявність у звітній доповіді від 25 жовтня деяких неточностей та маніпуляцій, про які адресати, ймовірно, не мали інформації, загалом ця доповідь залишила позитивне та оптимістичне враження у Л. Кагановича та М. Хрущова щодо проведення операції «Захід» і досягнутих результатів. Це позитивне настрої було також відображено в відповідному проєкті постанови ЦК КП(б)У щодо «ліквідації банд», в результаті масових примусових виселень. Ймовірно, цей проєкт постанови було відправлено до МДБ УРСР для погодження з міністром державної безпеки Радянської України.

У проєкті постанови було зазначено: ЦК КП(б)У відзначає, що завдяки заходам, проведеним органами МДБ УРСР та обкомами КП(б)У західних областей УРСР, українсько-німецькі націоналісти та озброєні бандитські групи були розгромлені і розірвані. Один з основних аргументів, які були наведені для підтвердження цього висновку, полягав у тому, що відсутність опору з боку націоналістичного підпілля під час виселення і різке зниження «бандитських активностей» в жовтні, порівняно з серпнем та вереснем цього ж року. Автори проєкту вважали, що «підпілля та залишки бандитських груп, які залишилися під час виселення сімей бандитів, не були здатні організувати жодних активних дій проти операції з виселення, і лише в окремих випадках вони намагалися чинити збройний опір, який був швидко припинений рішучими діями чекістсько-військових груп та партійно-радянського активу, які приймали участь у цій операції».

У той же час, ЦК КП(б)У відзначало, що в певних районах Ровенської, Львівської та Дрогобицької областей після виселення активізувалася діяльність націоналістичного підпілля та його напади на «сільський актив» та

процес формування колгоспів. ЦК КП(б)У наказувало партійним структурам і органам МДБ на заходах у західних областях ні в якому разі не розслаблювати роботу щодо рішучої ліквідації «залишків націоналістичного підпілля», використовуючи сприятливу обстановку, яка виникла внаслідок виселення сімей та ліквідації «основної бази для бандитів та нелегальних груп».

Далі в проєкті зазначалося, що необхідно забезпечити збереження майна колгоспів, організувати збройні групи для самооборони та забезпечити підготовку та проведення місцевих виборів. Особлива увага приділялася безпеці кандидатів і виборчих комісій. Проєкт закінчувався застереженням для всіх партійних, радянських керівників та співробітників МДБ щодо «безпеки та політичної оцінки важливості активної ліквідації залишків бандитів у зимовий період». Партія вимагала мобілізувати всі доступні ресурси для цієї мети.

Архівні свідчення з архівів МДБ загалом підтверджують оцінку наслідків операції «Захід», принаймні в перші місяці після масового виселення, які були викладені в раніше аналізованих документах партії та органів безпеки. Передусім, масова операція вплинула на готовність місцевого населення надавати безпосередню допомогу українським повстанцям і партизанам. За даними органів МДБ, через масове виселення багато місцевих жителів відмовлялися надавати притулок та харчування підпільникам та повстанцям.

Так, у період з 27 до 30 жовтня опергрупа УМДБ «Крилатий» була відправлена до села Дуліби в Гощанському районі з оперативним завданням, і місцеві жителі помилялися їх з повстанцями. Коли «Крилатий» зайшов у будинок селянина Кондратенка, відомого органам як симпатизуючого повстанцям, Кондратенко заявив членам опергрупи: «... Або вбийте мою сім'ю негайно, або виразіться з мого будинку, інакше я повідомлю про ваше перебування в моєму будинку органам МДБ. Іншого виходу у мене немає. Я не бажаю, щоб через вас мене та мою сім'ю виселили...».

3.2. Підсумки та наслідки операції «Захід»

Операція «Захід» не лише не призвела до припинення українського визвольного руху, але, навпаки, активізувала повстанську боротьбу. На початку грудня 1947 року, органи МДБ склали кілька доповідей стосовно діяльності українського визвольного руху та заходів радянських спецслужб, спрямованих на його придушення. У записці від 9 грудня 1947 року, заступник міністра державної безпеки УРСР В. Дроздов визначив, що «після виселення сімей бандитів і націоналістів із західних областей УРСР, українсько-німецькі націоналісти значно посилили свою бандитську діяльність, спрямовуючи її, в основному, на заваду організованим партією та урядом заходам з колективізації та підготовці до місцевих виборів». Подібна взаємодія між проведенням операції і зібранням антирадянського підпілля проти процесів колективізації спостерігалася і на рівні районів.

Як зазначалося раніше, проведення масового виселення призвело до розширення резервного потенціалу українських повстанців. Ця оцінка була загальнопоширеною і фіксувалася не лише серед місцевого населення і працівників органів, але також серед військ МДБ, які брали безпосередню участь у військових діях партизанської війни. Наприклад, у січні 1948 року рядовий 333-го полку 82-ї СД ВВ МДБ, Василь Сащенко, заявив: «Неправильно наш уряд поступив, виселяючи бандитів і їхніх прихильників із Західної України. Тепер бандитів стало більше, ніж коли було їх до цього, і народ скоро відмовлятиме впускати наших братів і партактив в села».

Аналіз доповідної записки від 25 жовтня 1947 року, яка була джерелом першого варіанту кількісних результатів операції «Захід» був проведений під час завершення польового етапу депортації і не точно відображав реальні показники щодо кількості виселених сімей та осіб. Дані, які були представлені у документах МВС, мало ймовірно можуть бути використані як основа для визначення остаточної кількості депортованих. Відповідальні за проведення депортаційної операції були органи МДБ. Вони розробляли плани,

формували списки і здійснювали саме примусове виселення. Проте без докладного науково-технічного аналізу архівних документів МВС, неможливо визначити можливі джерела кількісних показників, які містяться в збережених та виявлених свідченнях цих органів. Таким чином, на цьому етапі дослідження, доцільно використовувати архівні документи МДБ для встановлення кількісних результатів.

Крім згаданої доповідної від 25 жовтня, кількість сімей та осіб, які були відправлені ешелонами, також вказана в відповідній довідці від 30 жовтня 1947 року, яку склали представники ГУО МДБ СРСР. У цій довідці було зазначено, що протягом 22-26 жовтня було відправлено вагонами 26 273 сімей або 76 818 осіб. Крім того, після відправлення ешелонів до призначених місць спецпоселень, органи МДБ продовжували пошуки осіб з примусово виселених сімей, які можливо втекли або уникнули примусового виселення. Таким чином, ці показники точно не були остаточними і, ймовірно, змінювалися, можливо, в бік збільшення.

Кількісні дані, що були зібрані безпосередньо після проведення масового примусового виселення та включені до «Звітної довідки», ймовірно, представляють показники, які, можливо, були б включені до доповідної від 25 жовтня, якби С. Огольцов та С. Савченко не поспішили повідомити про завершення операції. Кількість сімей, яка була вказана в цій довідці, продовжувала коригуватися, і в даних про кількість облікових справ, які мали бути передані на розгляд ОСО МДБ СРСР станом на 1 листопада, було зазначено на 56 сімей менше, ніж в «Звітній довідці». З іншого боку, збільшилася кількість сімей, які втекли від виселення - на 444 одиниці. Навіть якщо «Звітна довідка» не містить остаточних кількісних результатів проведеної депортації, вона все одно є важливим документом для аналізу динаміки процесу встановлення кількісних результатів операції «Захід».

Цікаво відзначити, що в «Довідці про результати» від 26 грудня 1947 року зазначено таку ж кількість депортованих осіб, як і в «Звітній довідці» - 77 791 особа. Але детальний аналіз показників в демографічному та

обласному розрізах показує, що це не було механічним копіюванням кількісних даних. Наприклад, в «Звітній довідці» зазначено більшу кількість виселених дітей до 15 років – 23 240 осіб, у порівнянні з 20 856 особами, які згадані в «Довідці про результати». Проте, «Звітна довідка» включає менше дорослих жінок (35 685 проти 37 865) та чоловіків (18 866 проти 19 070). В обласному розрізі були схожими лише дані про загальну кількість депортованих з Львівської області, в той час як дані щодо вікового і статевого складу відрізнялися.

Саме «Довідка про результати» стала первинним джерелом, з якого кількісні показники пізніше використовувалися у наступних звітних та діловодчих документах органів МДБ та МВС. Використання даних із доповіді про завершення операції «Захід» від 25 жовтня в інших документах МДБ УРСР було спорадичним, можливо, через відсутність інформації про особливості процесу встановлення кількісних результатів депортації.

Ще однією можливою причиною такого використання даних з «Довідки про результати» є їхнє потенційне остаточне характер, принаймні на етапі проведення досліджень. Цьому сприяє факт включення цих показників до листа міністра державної безпеки УРСР С. Савченка до міністра державної безпеки СРСР В. Абакумова від 6 лютого 1948 року, коли питання встановлення кількісних результатів депортації мали б бути свіжими в пам'яті. Значущим аргументом на підтримку цього припущення є те, що «Довідка про результати» була складена після перевірки облікових справ, персональних карток та посімейних карток, а також перевірки правильності їхнього групування для ешелонних списків. Отже, в цьому документі повинні були бути відображені остаточні дані. Поки немає архівних документів, які б підтверджували уточнення кількісних результатів операції «Захід» після 26 грудня 1947 року.

Під час операції «Захід» було депортовано в загальній складності 26 332 сім'ї. Найбільше сімей було виселено з Львівської (5 223 сім'ї) та Тернопільської (5 001 сім'я) областей. Розподіл кількості сімей за кожною з

трьох основних категорій, передбачених нормативними актами операції, був схожим для всіх регіонів та загалом. Найбільша частина депортованих сімей становили засуджені учасники українського визвольного руху, загалом 14,558 сімей (55%). На другому місці за кількістю були сім'ї загиблих осіб - 6,965 сімей (26%), а на третьому місці були «нелегали» - 4,138 сімей (16%). Однак в «Довідці про результати» було зафіксовано і виселення категорій сімей, які не передбачалися актами МДБ - куркулів (приблизно 0.1%) та «бандпособників» (3%). Сім'ї куркулів були депортовані з Ровенської (2 сім'ї) та Волинської (одна сім'я) областей. Сім'ї «бандпособників» були примусово виселені з трьох областей: Дрогобицької (265), Львівської (400) та Волинської (3 сім'ї). Ці дані не відповідали кількості справ, затверджених на виселення МДБ УРСР для цих областей: для Волинської було затверджено 2 справи, а для Львівської жодної.

Соціальний статус сімей, визначений радянською владою, показував, що 73% виселених сімей віднесено до «середняків», на другому місці були сім'ї бідняків - 18%, а сім'ї куркулів, автоматично розглядалися як «бандпособники», становили всього 7%. Найбільший відсоток сімей серед «середняків» був серед виселених сімей зі Львівської області - 4,592 сім'ї, сімей селян бідняків зі Станіславської області - 1,535 сімей, а куркульських сімей з Дрогобицької та Львівської областей - відповідно 401 та 400.

Під час депортації «Захід» було виселено 77,791 осіб, що становило 1.27% від загального населення Західної України на 1 липня 1946 року. Іншими словами, майже кожен сотий житель семи західних областей УРСР був підданий виселенню. Жінки складали практично половину всіх виселених - 37,865 осіб або 49%. Діти до 15 років були наступною за чисельністю групою - 20,856 осіб або 27%. Дорослих чоловіків було найдуже мало - 19,070 осіб або 24%. Найбільший відсоток населення областей був депортований з Дрогобиччини - 1.82%, найменший з Буковини - 0.23%. Зі Львівської області було депортовано найбільшу кількість жінок, як у відсотках (56%) так і за кількісним показником (8,894 осіб). З тієї ж області

було також депортовано найбільше чоловіків порівняно з іншими областями (29% або 4,647 осіб), і найменше дітей у відсотках (15%). Найвищий відсоток дітей до 15 років було депортовано з Чернівецької області - 38% (615 осіб), і з тієї ж області було депортовано найменше кількість чоловіків відсотково - 17%.

Цікаво, але не зважаючи на те, що більшість депортованих були зі сільської місцевості (97% від загальної кількості сімей), практично всі вони були відправлені для роботи на промислових підприємствах. Із міст було виселено 823 сім'ї, що становило 3% від усіх депортованих сімей. Найбільше міських сімей було депортовано зі Львівської області - 340 одиниць, або 6% від усіх депортованих сімей в цій області. Стільки ж сімей було примусово виселено з Дрогобицької області - 6% або 274 сім'ї.

Депортація «сімей оунівців» з Західної України, навіть тих, хто не мав відношення до партизанської боротьби, розглядалася радянськими спецслужбами як «відповідна реакція² на антирадянські акції, здійснювані підпільниками. Цей принцип солідарної відповідальності став набувати більшої актуальності з жовтня 1948 року, хоча вперше він був зафіксований ще влітку 1944 року. За цим мотивом, відповідно до чекістської статистики, за кожну повстанську акцію обов'язково виселяли сім'ї учасників або симпатиків тих, хто її проводив. Ця статистика дала змогу обчислити «ціну», яку сплатило місцеве населення за участь в антирадянській боротьбі. Наприклад, в 1947 році через проведення операції «Захід», за одну повстанську акцію виселялося 16 сімей або 48 осіб.

Операція «Захід» суттєво відрізнялася від попередніх депортацій, проведених у 1944-1946 роках, як за методами впровадження, так і за кількісними результатами. У рамках тривалої кампанії депортації «сімей оунівців», ця операція стала своєрідним вищим пунктом застосування примусового виселення як інструменту придушення національно-визвольного руху.

Розділ 4. Формування аксіологічної компетентності на уроках історії (на прикладі теми «Масові депортації українців із західних областей УРСР у 1946-1947 рр.»)

Основною концепцією Нової української школи (НУШ) є компетентнісний підхід до навчання, який акцентується не на самому процесі чи накопиченні фактів, а на досягненні результату [92]. Основна мета навчання - розвивати у дітей практичні навички та здатність застосовувати отримані знання в життєвих ситуаціях. У державному стандарті виділено 11 ключових компетентностей, які необхідно формувати в учнів початкових класів.

Крім того, концепція Нової української школи пропонує впроваджувати інтегроване та проєктне навчання. Це сприяє формуванню цілісного уявлення учнів про світ, дозволяючи їм розглядати явища з різних наукових точок зору та розв'язувати реальні проблеми, використовуючи знання з різних дисциплін [92].

Для дітей інтегроване навчання стає цікавим та природнім. Вчителі разом із учнями обирають теми для навчання в межах інтегрованого курсу, реагуючи на події навколо них та залучаючи учнів до спостереження та обговорення реальних проблем.

Сучасний освітній процес повинен бути спрямованим на постійний розвиток кожної дитини та формування у них вмінь навчатись протягом усього життя, критичного мислення, постановки та досягнення цілей. З цього і випливає задача для вчителя з формування аксіологічної компетентності в учнів на уроках історії.

Аксіологічна компетентність важлива, оскільки розгляд минулих подій призводить до формування у учнів певного ставлення та актуалізує їхню власну систему цінностей. Г. Фрейман [104] розрізняє наступні аспекти аксіологічної компетентності, що передбачають опанування учнями таких елементів знань, навичок, поглядів та цінностей:

1. Здатність порівнювати, пояснювати, узагальнювати та критично оцінювати факти та діяльність історичних осіб, виходячи з набутих знань, власної системи цінностей, а також з позицій загальнолюдських та національних цінностей.

2. Здатність виявляти протиріччя в поглядах, різницю інтересів та потреб соціальних груп і окремих осіб, а також їхню роль у історичному процесі, тенденції та напрями історичного розвитку.

3. Здатність оцінювати різні версії та точки зору щодо історичних подій, розуміючи, що деякі джерела можуть бути необ'єктивними.

За думкою О. Пометун [101], аксіологічна компетентність включає в себе здатність формулювати версії та оцінки стосовно історичного руху та розвитку. Структурними компонентами цієї компетентності є аксіологічні знання, навички, досвід та цінності. Підхід до реальності, який акцентує на цінностях, впливає з природи людини, і питання цінностей є постійним чинником розвитку як особистості, так і суспільства. Аксіологічний, ціннісний підхід до реальності розглядається як прямий протилежник пізнавального, гносеологічного підходу.

Усі ці навички та знання необхідні для дослідження основного питання: яким чином людина сприймала світ і що відчувала в історичні періоди, і чому погляди сучасних учнів можуть збігатися або відрізнятися від поглядів людей минулого. Вивчення історії повинно сприяти формуванню учнів як інтелектуально чесних, науково точних та терпимих особистостей, готових до життя в різноманітному та демократичному суспільстві, де оцінки одного й того ж факту (або діяльності певної політичної постаті) часто можуть бути абсолютно різними.

Фундаментальним для розвитку зазначених навичок є історичний матеріал, при вивченні якого учні зіштовхуються з різноманітністю оцінок історичних фактів і їх неоднозначністю. Зазвичай, такий історичний контекст потребує від учителя використання відповідних методів, з яких діалог є одним з найефективніших. В процесі вивчення поведінки та діяльності

історичних постатей, діалог не обмежується лише спілкуванням між учнями або вчителем, але стає своєрідним способом комунікації між різними історичними епохами. Таким чином, сучасна епоха, представлена учнем, намагається встановити зв'язок із минулою епохою, розуміти її контекст, думку, творчість та помилки історичних постатей. Оцінка ґрунтується на чітких критеріях, які можуть бути визначені самими учнями або надані вчителем. Оцінка означає порівняння за цими критеріями, відповідаючи на питання: «Чи відповідає це стандартам? Наскільки воно відповідає: в повній мірі, частково, частково?». У цьому контексті, дискусія стає інструментом для досягнення цих цілей.

У програмі з історії України в 11-му класі передбачено вивчення теми «Масові депортації українців із західних областей УРСР у 1946-1947 рр.» [94]. З метою формування аксіологічної компетентності доцільно пропонувати учням такі завдання, які допоможуть зрозуміти сутність і наслідки діяльності радянської влади. Для цього слід використовувати пошуково-дослідницькі методи навчання. Організаційні форми можуть включати групову та фронтальну роботу. На підготовчому етапі учнів ділимо на групи, кожна з яких аналізує певне питання: «Як дії радянської влади повпливали на спротив з боку ОУН в регіоні»; «Як історики оцінюють діяльність радянської влади в цей період?» Учні аналізують історичні джерела, порівнюють факти, визначають причини різних тлумачень подій та оцінок подій, встановлюють ступінь надійності інформації та цінність історичних джерел, і висловлюють моральну оцінку дій людей в конкретному історичному контексті.

На сьогоднішній день одним із найважливіших педагогічних методів у формуванні аксіологічної компетентності є «Сократівський діалог» [103]. Учні, обговорюючи питання між собою або з вчителем, займають різні позиції, уточнюють та обґрунтовують свої думки. Запитання, які сприяють розвитку мислення учнів, включають такі:

- Чи достатньо обґрунтована ваша позиція?

- Чи пояснює вашу позицію конкретні ситуації?
- Чи підтверджений ваш погляд фактичним матеріалом?
- Які наслідки випливають із вашої позиції?
- Чи можливі обставини, що змогли б змусити вас змінити свою позицію?

Наприклад, вчитель може запросити учнів висловити своє ставлення до певної проблеми, а потім використовувати сократичний діалог, щоб допомогти учасникам діалогу уточнити їхні думки та погляди. Цей стиль характеризується використанням аналогій для виявлення протиріч у висловлюваннях учнів.

Отже, шляхом вивчення історичного досвіду, учні повинні не лише набувати певної суми знань, але й освоювати практичні навички, які є корисними у сучасному суспільстві. Ці методологічні принципи передбачають адаптацію навчання до рівня розвитку кожного учня, що сприяє демократизації процесу навчання. Саме такий підхід дозволяє учням:

- розуміти власні цінності та осмислювати особистий і суспільний сенс навчальної діяльності;
- самостійно використовувати ці цінності та нести відповідальність за результати своєї роботи, за власне спілкування та поведінку.

Фактично, це передбачає розвиток у учнів предметних, галузевих та ключових навичок як результат навчання.

Для формування аксіологічної компетентності при вивченні теми: «Масові депортації українців із західних областей УРСР у 1946-1947 рр.» можна використовувати технологію проблемного навчання. Загальне проблемне питання цього уроку може звучати так: «Чи був гуманним в боротьбі проти українського визвольного руху на теренах заходу нашої держави метод депортацій?». Знайти відповідь на це питання учні зможуть, опрацювавши запропонований у підручнику текст історичного джерела. В результаті дискусії учні приходять до висновку, про те, що метод був

абсолютно не гуманним, проте доволі дієвим. Метод «Займи позицію» дає змогу порівняти різні, навіть діаметрально протилежні, точки зору щодо питань з даної теми. В різних куточках класу на столах можна розмістити таблички зі словами «За», «Проти», «Складне питання». Учні мають визначити свою позицію та обрати своє місце біля одного зі столів. У групах, які створюються біля кожної таблички, учні обговорюють свою позицію, аргументи та факти, якими вони керувалися.

Потім кожна група по черзі представляє класу своє обґрунтування. Наприклад, група з позицією «За» наводить певні аргументи, наприклад: «Проведені акції дозволили вирішити українсько-польське питання».

Група з позицією «Проти» аргументує своє переконання нелюдськими методами, які використовувались при депортації українців, а також доводять думку, що примусове виселення – злочин проти людства, тощо. Учні, що обрали табличку «Складне питання» не можуть дати однозначної відповіді, наприклад, через те, що вважають це питання спірним [138].

Єдиний правильний варіант висновку: депортаційні операції на теренах західних областей УРСР – черговий злочин комуністично-більшовицького, радянського режиму і не може бути виправданий ніяким чином.

Сучасний компетентнісний підхід до навчання потребує зміни стереотипів як у плануванні уроків, так і в організації пізнавальної діяльності учнів. Результатом навчання завжди є те, чого ми навчили наших учнів, що вони можуть використати в майбутньому своєму житті.

Власне, для формування аксіологічної компетентності учнів також застосовується проектна технологія навчання, яка є однією з основних стратегій формування ключових компетентностей учнів.

Ідея проектного навчання, яка виникла на початку ХХ століття (від Дж. Дьюї та У.Х.Кільпатріка), втратила свою актуальність в українській педагогіці радянської доби. Тим часом у школах США, Великої Британії, Бельгії, Ізраїлю, Фінляндії, Німеччини, Італії, Нідерландів вона стала популярною завдяки раціональному поєднанню теоретичних знань з практичним їх

застосуванням для розв'язання конкретних проблем у спільній діяльності школярів.

На сьогоднішній день в Україні спостерігається відродження проєктної технології. Проєктна форма навчання використовується на окремих уроках та в неформальній освіті. Заняття у формі проєкту вже не виключають систематичного засвоєння знань, оскільки ця діяльність входить у зміст проєкту.

Основна цінність проєктної технології навчання полягає в тому, що вона спрямовує учнів на створення конкретного матеріального або інтелектуального продукту, а не просто на вивчення певної теми. Під час роботи над проєктом учні повинні актуалізувати або здобути нові необхідні знання, консультуватися з учителем та між собою, виконувати індивідуальну або групову пізнавальну, дослідницьку, конструкторську та іншу роботу.

Навчальний проєкт – це форма організації занять, яка передбачає комплексну діяльність всіх його учасників, спрямовану на отримання освітньої продукції протягом певного періоду – від одного уроку до декількох місяців.

Мета навчального проєктування – створення вчителем умов для отримання учнями індивідуального досвіду проєктної діяльності під час навчального процесу.

Основні завдання включають навчання учнів самостійно здобувати знання та застосовувати їх для розв'язання нових пізнавальних та практичних завдань; сприяння розвитку комунікативних навичок та здатності працювати у різноманітних групах, виконуючи різні соціальні ролі; формування умінь користуватися дослідницькими прийомами, збирати необхідну інформацію, аналізувати її з різних точок зору, висувати гіпотези та робити висновки.

До організації проєкту пред'являються такі вимоги:

1. Проєкт має розроблятися за ініціативою учнів. Тема проєкту для всього класу може бути однією, а шляхи його реалізації в кожній групі – різними. Одночасне виконання різних проєктів учнями є можливим.

2. Проєкт має важливість для найближчого оточення учнів – однокласників, батьків, знайомих.

3. Робота над проєктом є дослідницькою.

4. Проєкт повинен мати педагогічне значення: учні набувають знань, будують стосунки, опановують необхідні способи мислення і дії.

5. Проєкт завчасно спланований, водночас він гнучкий, можливі зміни в процесі виконання.

6. Проєкт зорієнтований на вирішення конкретної проблеми.

7. Проєкт реалістичний, він враховує наявні у школі ресурси.

Основні складові навчального проєкту включають: назву проєкту; вислів, гасло чи іншу форму представлення проєкту; визначення мети та завдань проєкту; перелік учасників проєкту; умови реєстрації у проєкті; терміни реалізації; етапи виконання; умови участі у проєкті (організаційні, технічні та інші); особливості проведення проєкту, види діяльності учнів; форми взаємодії організаторів проєкту з його учасниками та іншими учасниками; критерії оцінки робіт окремих учасників і всього проєкту; групу для діагностики та оцінювання; результати проєкту, їх оцінку та нагороди; можливі перспективи та розвиток проєкту; авторів, координаторів, адміністраторів та організаторів проєкту.

Під час проведення навчального проєкту вчитель виконує ряд функцій: сприяє учням у пошуку джерел, необхідних для роботи над проєктом; сам є джерелом інформації, координує весь процес роботи; підтримує та заохочує учнів, забезпечує постійну активність учнів у роботі над проєктом.

Для формування аксіологічної компетентності учням можна запропонувати роботу над проєктом «Депортаційна операція «Захід»: аналіз і наслідки». Мета проєкту: дослідити та вивчити історію та наслідки депортаційної операції «Захід», взяти до уваги її соціальні, економічні та культурні виміри.

Завдання проєкту:

1. Розгляд історії депортаційної операції «Захід»: визначення факторів, які спричинили її проведення, та основні етапи операції.
2. Вивчення соціальних наслідків для населення, яке було піддане депортації: аналіз впливу на сім'ї, спільноти та культурні традиції.
3. Економічні наслідки депортації: оцінка втрат та наслідків для економіки зони депортації.
4. Роль міжнародного співтовариства та реакція на депортаційну операцію "Захід".
5. Сучасний погляд на події: аналіз впливу минулих подій на сучасність та можливості врегулювання конфліктів.

Рекомендації для учасників проєкту: визначити соціальні, економічні та культурні наслідки депортаційної операції «Захід» та виробити рекомендації для подолання їх впливу в майбутньому.

Тривалість проєкту: 2-3 місяці, включаючи дослідження, підготовку презентацій та обговорення результатів. Методи реалізації проєкту: історичний аналіз, інтерв'ю, архівне дослідження, групові обговорення, створення презентацій та висновків. Критерії оцінювання включатимуть якість дослідження, аналізу та презентацій, а також вміння учасників висловлювати свої думки та робити висновки з отриманих даних.

Попри всі вище перелічені переваги? проєктна навчальна технологія не єдина, за допомогою якої можна формувати аксіологічну компетенцію в учнів старших класів. Також розповсюдженою є технологія проведення дебатів.

Розмовляючи про розвиток сучасних підлітків, ми часто висловлюємо критику щодо їхньої несаможитливості в мисленні, бажання наслідувати та прагнення бути схожими на всіх. Однак, спостерігаючи за учасниками дебатів, стає очевидним, що старшокласники оцінюють поняття, положення та характеристики, надані вчителем, розглядаючи історичні явища, історичних діячів та їхні дії і поведінку по-іншому. Підлітки, як правило, не приймають твердження авторів підручників беззаперечно; вони мають власну

точку зору і можуть її аргументувати. Це свідчить про те, що в їх сприйнятті навчального матеріалу та явищ суспільного життя відбуваються якісні зміни, що робить їх відмінними від однолітків. Вони намагаються розглядати ситуацію з різних сторін, знаходячи якісно нові підходи, формулюють більше аргументів і доказів. Під час відповідей вони вдаються до додаткових засобів переконання, таких як: жести, міміка, особлива інтонація, логічний акцент на ключових моментах та висновках.

Учні володіють вмінням не лише слухати, а й чути, виокремлюючи головне у словах вчителя чи однокласника. Вони аналізують сильні та слабкі сторони виступу та, головне, під час відповідей на чужі зауваження використовують інформацію, отриману від партнера у дебатах, логічно та компетентно. Таким чином, дебати сприяють розвитку у них специфічного мислення, яке можна охарактеризувати як «дебатне мислення».

Загалом учні, які беруть участь у дебатах, навчаються критичному мисленню. Критичне мислення не полягає в пошуку помилок. Це вимагає аналізу та синтезу ідей. Вони навчаються посилювати аргумент, ясно формулювати тези та перевіряти логічність ідей. Вони навчаються розпізнавати, як ідеї взаємодіють між собою, розуміють важливість логічної послідовності. Вони також навчаються абстрактному мисленню, спроможність бачити, що конфлікти часто мають вихід за межі матеріальних благ чи особистих відчуттів. Вони розуміють, що конфлікти можуть мати свої корені в різниці у цінностях та принципах.

Проте критичне мислення — це не лише корисна навичка для дебатів. Це загальноінтелектуальна навичка, яка допомагає в інших предметах навчання. Під час вивчення історії ті, хто може критично мислити, розуміють, що вивчення події — це більше, ніж просто запам'ятовування дат.

З метою формування аксіологічної компетентності пропонуємо провести дебати на тему «Спротив радянській владі в Західній Україні – одна з причин депортаційної операції «Захід». У першому раунді дебатів учням – учасникам першої команди пропонується підібрати аргументи на користь

даного твердження, учасникам другої команди – аргументи, які могли би дозволити заперечити дане твердження. На другому етапі дебатів команди обмінюються аргументами і контраргументами. На третьому – відбувається обговорення додаткових аспектів. На завершення підводяться підсумки дебатів.

Отже, формування аксіологічних компетенцій здобувачів освіти на уроках історії є важливим з декількох причин. Формування аксіологічної компетентності сприяє усвідомленню учнями цінностей, які лежать в основі історичних подій та процесів; володіючи аксіологічною компетентністю, учні здатні аналізувати історичні події з етичного погляду та розуміти їх вплив на сучасність; аксіологічна компетентність дозволяє учням розглядати історію як невід’ємну частину розвитку суспільства, де цінності впливають на зміни; формування аксіологічної компетентності сприяє створенню глибшого розуміння громадянами своєї ідентичності на основі історичного досвіду; аксіологічна компетентність вчить учнів поважати та розуміти різноманіття цінностей у різних історичних контекстах; формує здатність критично оцінювати історичні події з точки зору цінностей сприяє розвитку критичного мислення та аналітичних навичок, готує учнів до розуміння та адаптації до змін у сучасному світі, орієнтованого на цінності. Володіючи аксіологічною компетентністю, розвивають відповідальний підхід до власних дій та вирішення історичних питань. Формування аксіологічної компетентності сприяє розумінню та усвідомленню учнями спільного соціального контексту, який формує їхню культурну та історичну самобутність.

Аксіологічна компетентність дозволяє учням поєднувати історичний досвід з сучасними викликами, визначаючи цінності для збереження та розвитку. Необхідність формування аксіологічної компетентності на уроках історії в старших класах обумовлена бажанням створити глибоке розуміння минулого, що визначає та впливає на сучасність, та сприяти розвитку громадян з вищою рівню культурної та історичної свідомості.

Висновки

Операція «Захід» стала важливою частиною репресивної політики радянського режиму в післявоєнний період та суттєво вплинула на життя та долю багатьох тисяч українських сімей.

Однією з ключових характеристик операції «Захід» було виселення «сімей оунівців», навіть тих, хто не мав відношення до партизанської боротьби. Це свідчить про те, що радянський режим був злочинним про прагнення цього злочинного режим придушити будь-які форми опозиції та визвольного руху на західних територіях України.

Важливим аспектом є масштаби депортації, оскільки було виселено майже 78 000 осіб, що становило понад 1% населення Західної України станом на 1946 рік. Це створило глибокий соціальний та демографічний вплив на регіон та його подальший розвиток.

Виселені сім'ї представляли собою різні соціальні та вікові групи, з чим пов'язані різні виклики та проблеми для режиму та самих виселених. Жінки та діти становили значну частину виселених, що підкреслює гендерні та генераційні аспекти цієї репресивної політики.

Принцип солідарної відповідальності, де сім'ї виселялися як реакція на антирадянські акції, дав змогу режиму контролювати населення та придушувати будь-який опір. Цей принцип став основою політики виселень і він суттєво вплинув на життя та долю багатьох людей.

Депортаційна операція «Захід» свідчила про репресивний характер радянського режиму. Вивчення цих подій є важливим для кращого розуміння минулого та його впливу на сучасність.

Дослідження операції «Захід» наголошує на важливості збереження і вивчення історичних архівів, документів та свідчень свідків, оскільки це допомагає розкрити правду про минуле та зберегти пам'ять про події, які вплинули на багато життів. Важливо, щоб такі дослідження сприяли створенню об'єктивної історичної картини подій.

Зрозуміння глибокого соціального та економічного впливу депортації «Захід» на життя виселених і їхніх нащадків допомагає визначити шляхи меморіальної реабілітації та відшкодування українського народу. Ця тема продовжує залишатися актуальною в сучасних дискусіях про права людини, історичну правду та пам'ять.

Важливо підкреслити, що операція «Захід» була частиною загальної політики радянської влади, спрямованої на приборкання опозиції та політичні репресії. Депортація мала значущий вплив на розвиток подій та соціокультурний ландшафт Західної України, і вона повинна розглядатися в контексті більших історичних та політичних подій того часу.

За допомогою архівних матеріалів, свідчень і документів вдалося відновити кількісні характеристики операції «Захід» і її соціальний вплив. Ця робота підкреслює важливість збереження історичних джерел та архівів для подальших досліджень.

Досліджувана проблема вказує на значення історичної пам'яті та вшанування пам'яті жертв депортації «Захід». Збереження історичних спогадів та документів є важливим для збереження історичної правди та відновлення гідності жертв. Наш обов'язок – не забувати ці події та вшановувати пам'ять про тих, хто постраждав.

Уроки, які ми можемо взяти з дослідження операції «Захід», включають важливість збереження прав людини, уникнення репресій та політичного переслідування. Це нагадує нам, як важливо будувати суспільство на засадах свободи, гідності та справедливості.

Висвітлення перебігу і результатів операції «Захід» є важливим внеском у вивчення історії України і пам'яті про минуле. Це надає нам можливість краще розуміти минуле та сподіватися на краще майбутнє, де права людини та гідність завжди будуть під захистом.

У відповідності до поставлених у магістерському дослідженні завдань були зроблені наступні висновки:

1. На основі проведеного аналізу історіографії радянської депортаційної політики встановлено, що попри значний обсяг академічних праць, присвячених цій тематиці, низка дослідницьких питань, що стосується безпосередньо операції «Захід», наприклад: про передумови, розгортання депортаційної активності, результати, розкрито частково. Дослідження наукового доробку вітчизняних істориків, присвяченого депортаційній операції «Захід» відобразило різноманітні підходи та точки зору до цієї події, що свідчить про складність та багатогранність даної теми.

2. На основі вивчення широкого кола історичних джерел і опрацювання історіографічних надбань робимо висновок, що операція «Захід» була результатом політичних рішень вищого керівництва радянської влади, спрямованих на приборкання опозиції та національно-визвольних рухів на західних територіях України. Операція мала масштабні наслідки для населення регіону.

3. Роль вищого керівництва країни в організації та здійсненні депортаційної операції «Захід» виявилася ключовою. Вона свідчить про цілеспрямовану політику радянського режиму щодо придушення національних та політичних опозицій.

4. Розбіжності у визначенні загальної кількості депортованих осіб свідчать про складність аналізу історичних подій та підкреслюють важливість більш точних джерел і документів для подальших досліджень.

5. Вплив депортацій на соціальну та етнічну конфігурацію регіону був суттєвим, спричиняючи демографічні та соціальні зрушення.

6. Ставлення населення Західної України до депортацій було складним та різноманітним, включаючи активний спротив проти них. Пам'ять про ці події жива і дотепер.

7. Дослідження депортаційної операції «Захід» показує необхідність подальших наукових досліджень та вшанування пам'яті жертв цієї події. Воно сприяє кращому розумінню історії та пам'яті, підкреслює важливість прав людини та гідності.

8. Зазначені висновки відображають важливість дослідження операції «Захід» та її впливу на історію та сучасність України, спонукають до подальших розвідок та вивчення цієї теми з метою вшанування пам'яті жертв та попередження подібних історичних трагедій у майбутньому.

9. Вивчення депортаційної політики радянської влади у шкільному курсі історії відіграє важливу роль у процесі формування громадянської позиції здобувачів освіти. Формування в учнів аксіологічної компетентності передбачає вміння формулювати оцінки і версії історичного розвитку, виявляти протиріччя, порівнювати й оцінювати факти. Робота учнів з метою формування аксіологічної компетентності передбачає виконання завдань, які формулюються як: «дайте оцінку», «висловіть своє ставлення, думку», «поясніть, як розумієте». Для формування аксіологічної компетентності доцільно застосовувати технології кооперативного та проблемного навчання, методи «займи позицію», «мозковий штурм», «сократівський діалог», «за і проти» та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Електронний архів Українського визвольного руху

1. Ф. 2. Спр. 673. Записка по «ВЧ» з Рівного про вбивство та поранення оперуповноважених, відряджених з Саратовської та Сталінградської областей для реалізації операції «Захід» URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/25251> (Дата звернення: 15 Вересня 2023 р.)
2. Ф. 2. Спр. 674. План організації проведення операції «Захід». URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/25259> (Дата звернення: 15 Вересня 2023 р.)
3. Ф. 2. Спр. 674. Довідка про здійснених заходах згідно наказу МДБ СРСР №00430 від 21.08.1947. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/25256> (Дата звернення: 16 Вересня 2023 р.)
4. Ф. 2. Спр. 677. Повідомлення уповноваженого та начальника УМГБ по Станіславській області щодо застосування всіх можливих засобів для реалізації операції «Захід». URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/25270> (Дата звернення: 20 Вересня 2023 р.)
5. Ф. 2. Спр. 727. План пунктів погрузки спецконтингенту по західних областях України. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/25280> (Дата звернення: 11 Жовтня 2023 р.)
6. Ф. 2. Спр. 727. Довідка ЦК КП(б) про результати проведеної операції «Захід». URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/25284> (Дата звернення: 11 Жовтня 2023 р.)

II. ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

7. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз [У 2 кн.] / І. Білас. Київ: Либідь–Військо України, 1994. Кн. 2. 686 с.
8. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: [у 3 т.] / Упоряд. Ю. Сливка та ін. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. Т. 1: 1939–1945 рр. 751 с.

9. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: [у 3 т.] / Упоряд. Ю. Сливка та ін. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. Т. 2. 1946– 1947 рр. 540 с.
10. Ліквідація УГКЦ на Закарпатті у документах комуністичних спецслужб 1944–1949 / Упоряд. В. Сергійчук, Н. Сердюк, С. Сердюк, О. Рішко. Київ, 2019. 752 с.
11. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади: науково-популярне видання / За ред. Я. Лялька, Р. Коритко та ін. Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. Кн. 2. 664 с.
12. Літопис УПА. Нова серія. Т. 3: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943–1959 / Упоряд. О.Вовк, І.Павленко, Ю.Черченко. Київ – Торонто, 2001. 652 с.
13. Літопис УПА. Нова серія. Т.5.: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ. 1943-1959. Книга друга: 1946-1947 / Уропяд. А.Кентій, В.Лозицький, І.Павленко. Київ, 2003. 573 с.
14. «Особые папки» Сталіна і Молотова про національно-визвольну боротьбу в Західній Україні у 1944–1948 рр. / Упоряд. Я. Дашкевич, В. Кук. Львів: ЛА «Піраміда», 2010. 594 с.
15. Нереабілітована пам'ять / відп. ред Адамович С. В. Ч. 1. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. 208 с.
16. Нереабілітована пам'ять / відп. ред. Адамович С. В. Ч. 2. Івано-Франківськ : Лілея–НВ, 2020. 136 с.
17. Реабілітовані історією. Львівська область / Обл. ред. кол.: Підлісний Ю. Т. (голова) та ін. Кн. 2: м. Борислав, Бродівський район. Львів: Астролябія, 2014. 768 с.
18. Реабілітовані історією. Рівненська область / Ред. кол.: співгол. М.М. Драганчук, співгол. О.В. Муляренко, відп. секр. А. А. Жив'юк та ін.; кер. кол. упоряд. А.А. Жив'юк. Кн. 7. Рівне: Дятлик М., 2017. 680 с.

19. Реабілітовані історією. Тернопільська область / Упор. Бажан О. Г., Гуцал П. З., Кіт Л. М. Кн. 3. Тернопіль: ТзОВ “Терно-граф”, 2013. 640 с.
20. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944-1953 рр.: Нові документи і матеріали. Київ: Дніпро, 1998. 944 с.
21. Сергійчук В. Український здвиг / В. Сергійчук. Київ: Українська видавнича спілка, 2005. Т. 2: Волинь. 1939–1955. 840 с.
22. Сергійчук В. Український здвиг / В. Сергійчук. Київ: Українська видавнича спілка, 2005. Т. 3: Прикарпаття. 1939–1955.– 840 с.
23. Чорна книга України : Збірник документів, архівних матеріалів, листів, доповідей, статей, досліджень, есе / упоряд. та ред. Ф. Зубанич. Київ: Просвіта, 1998. 783 с.

III. Монографії

24. Баран В., Токарський В. Україна: західні землі: 1939–1941 рр. / В. Баран, В. Токарський. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. 448 с.
25. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз [У 2 кн.] Київ: Либідь – Військо України, 1994. Кн. 1. 432 с.
26. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР. 1917– 1941 рр.: джерелознавче дослідження / С. Білокінь; І. Дзюба, передне слово. Київ: Пенмен, 2017. 768 с.
27. В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942–1947. Вид. 2-е, доп. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 368 с.
28. Васильєв В., Подкур Р. Радянські карателі. Співробітники НКВС – виконавці «Великого терору» на Поділлі. Київ: Видавець В. Захаренко, 2017. 240 с.
29. Винниченко І. Україна 1920–1980-х: депортації, заслання, вислання. Київ: Рада, 1994. 126 с.
30. Вронська Т. Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин «ворогів народу» в Україні (1917–1953 рр.). Київ: [б. в.], 2009. 486 с.

31. Вронська Т. Упокорення страхом: сімейне заручництво у каральній практиці радянської влади (1917–1953 рр.). Київ: Темпора, 2013. 624 с.
32. Грицак Я. Нариси з історії України: формування української модерної нації. Київ: Генеза, 1996. 360 с.
33. Гриценко О. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ: Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України; Ін-т культурології НАМ України, 2019. 320 с.
34. Ільницький В. І. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954): Монографія. Дрогобич: Посвіт, 2016. 696 с.
35. Кабачій Р. Вигнані на степи. Депортація українців із Польщі на Південь України в 1944–1946 роках / Р. Кабачій; передмова В. Поліненко. Київ: Люта справа, 2019. 624 с.
36. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Київ: Темпора, 2013. Книга 3. 388 с.
37. Надольський Й. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939–1953 рр.): Монографія / Й. Надольський. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 260 с.
38. Ніточко І. Остання депортація. До 60-річчя примусового переселення 1951 року. Одеса: Астропринт, 2011. 240 с.
39. Суцук О. П. Радянська карально-репресивна система: 1944-1953 рр. (за матеріалами Волинської області): дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 / Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2009. 222 с.
40. Мизак Н. Велика депортація західних українців 21 жовтня 1947 р: на матеріалах південних районів Тернопільської області. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. 2005. Вип. 1. С. 304-310.
41. Окіпнюк В. Радянські органи державної безпеки в Україні в період панування тоталітарного режиму (1929–1953 рр.): Монографія. Херсон: Видавництво «ОЛДІ-ПЛЮС», 2019. 416 с.

42. Олійник А., Подкур Р., Когут А. Відновлення прав жертв політичних репресій (Policy Paper). Київ: Європейський інформаційно-дослідницький центр, 2015. 20 с.
43. Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.): Монографія. Львів, 2012. 592 с.
44. Патриляк І., Боровик М. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. 590 с.
45. Подкур Р. За повідомленням радянських спецслужб. Київ: Рідний край, 2000. 238 с.
46. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення / Й. Рюзен; пер. з нім. В. Кам'янець. Львів: Літопис, 2010. 358 с.
47. Сорока Ю. Населення західноукраїнських земель: депортації, переселення, мобілізації, міграції (1939–1950-ті роки): Монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2007. 275 с.
48. Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. ЧК–ГПУ–НКВД в Україні: особи, факти, документи / Ю. Шаповал, В. Пристайко, В. Золотарьов; НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського; Служба безпеки України. Київ: Абрис, 1997. 608 с.
49. Ciesielski S., Hryciuk G., Srebrakowski A. Masowe deportacje ludności w Związku Radzieckim / S. Ciesielski, G. Hryciuk, A. Srebrakowski. Toruń, 2004. 508 s.
50. Conquest R. Soviet deportations of nationalities / R. Conquest. London: MacMillan & Co Ltd, 1960. 203 p.
51. Gross J. Revolution from Abroad: The Soviet Conquest of Poland's Western Ukraine and Western Belorussia / J. Gross. Princeton, 1988. 334 p.
52. Motyka G. Ukraińska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii / G. Motyka. Warszawa, 2006. 728 s.

53. Narratives of Exile and Identity: Soviet Deportation Memoirs from the Baltic States / Edited by V. Davoliūtė, T. Balkelis. Budapest–New York: Central European University Press, 2018. 230 p.
54. Pisulinski J. Akcja specjalna „Wisła” / J. Pisulinski. Rzeszow: Libra, 2017. – 468 s.
55. Polian P. Against their will: the history and geography of forced migrations in the USSR / P. Polian. Budapest: Central European University Press, 2003. 398 p.
56. Martin T. The Origins of Soviet Ethnic Cleansing / T. Martin // The Journal of Modern History. 1998. Vol. 70. № 4. P. 813–861.

IV. Статті та розділи колективних монографій

57. Адамовський В. Збірники документів і матеріалів як джерело дослідження процесу реабілітації депортованих. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. 2018. Вип. 5. С. 106–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprknuiobk_2018_5_19 (дата звернення: 02.04.2023).
58. Акція «Вісла»: криваве річище пам'яті. URL: <http://incognita.day.kiev.ua/akczyia-visla-krivave-richishhe.html> (Дата звернення: 23.02.2023р.).
59. Андрухів О. Репресії на території західних областей України в 1939–1941 роках (історико-правовий аспект). *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. – С. 27–31.
60. Антонюк Я. Протидія підпілля ОУН(б) депортаціям на території Волині та Полісся в післявоєнний період. *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2011. Вип. 6. С. 100–105.
61. Бажан О. «...нам дорікнули у ЦК КП(б)У, що ми мало беремо...»: До 70-річчя масової депортації населення Західної України під кодовою назвою «Захід» / Вступна стаття та публ. О. Бажана. *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2012. № 2 (39). С. 182–240.

62. Ільницький В. Реалізація депортаційної політики радянською репресивно-каральною системою у Карпатському краї ОУН (1944–1952). *Вісник Львівського університету*. Серія історична. 2017. Спецвипуск. С. 407–420.
63. Когут А. Особливості депортації українського населення під час операції «Захід» (за документами ГДА СБУ). Дисертація на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2020. 316 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kohut_Andrii/Osoblyvosti_deportatsii_ukrainskoho_naselennia_pid_chas_operatsii_Zapad_za_dokumentamy_HDA_SBU.pdf? (Дата звернення: 20.01.2023).
64. Когут А. Витоки депортаційної операції «Захід». *Український альманах (Варшава)*. 2019. С. 171–182. URL: https://www.academia.edu/38291854/Витоки_депортаційної_операції_Захід (Дата звернення: 14.09.2023 р.).
65. Когут А. Операція «Захід» у контексті радянських депортацій із Західної України. 1940–1950-ті рр. Вирване коріння: дослідження, документи, свідчення. Київ, 2020. С. 51–68. URL: https://www.academia.edu/42356925/Операція_Захід_у_контексті_радянських_депортацій_із_Західної_України_1940_1950_ті_рр_Вирване_коріння_дослідження_документи_свідчення_К_2020_51_68_с (Дата звернення: 12.11.2023 р.).
66. Когут А. Передвісники операції «Захід»: депортації 1944-1946 рр. *Український історичний журнал*. 2020. № 3. С.40-53.
67. Когут А. Підсумки та результати операції «Захід» за документами МДБ УРСР. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2021. № 1 (55). URL: <https://doi.org/10.15407/vuchk2021.01.216> (Дата звернення: 12.08.2023 р.).
68. Марчук І. Операція «Захід» на території Рівненської області. // Реабілітовані історією. Рівненська область. Рівне, 2017. Кн. 7. С. 219–228.

69. Мусієнко І. Депортації населення з території Північної Буковини та Хотинщини в 1941–1951 роках. *Український Альманах 2010*. Варшава: Об'єднання українців в Польщі, 2010. С. 187–200.
70. Оприлюднено вражаючі факти операції «Захід» на Тернопільщині та Західній Україні у жовтні 1947 року. URL: https://teren.in.ua/news/oprylyudneno-vrazhayuchi-fakty-operatsiyi-zapad-na-ternopilshhyni-ta-zahidnij-ukrayini-u-zhovtni-1947-roku-foto_111549.html (Дата звернення: 17 вересня 2023 р.)
71. Патер І. Г. Репресії та депортації населення Західної України у 1940-х роках. *Вісник Львівської комерційної академії*. Серія: Гуманітарні науки. 2013. Вип. 11. С. 279-290.
72. Папакін Г. Проблемні питання джерелознавчого аналізу документальної спадщини радянського репресивно-карального апарату 1920–1930-х рр. *Український історичний журнал*. 2012. № 1. С. 183–200.
73. Пиріг Р. Листи Микити Хрущова з питань евакуації українського і польського населення за Люблінською угодою 1944 р. *Студії з архівної справи та документознавства*. 1998. Т. 3. С. 155–161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sasd_1998_3_31 (дата звернення: 02.04.2023).
74. Пиріг Р. Документи «окремої папки» ЦК КП(б)У як історичне джерело. *Український археографічний щорічник*. 1999. Вип. 3–4. С. 331–343. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uashch_1999_3-4_23 (дата звернення: 03.04.2023).
75. Подкур Р. Особова справа співробітника ВУЧК–ГПУ–НКВД: категорії документів. *Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей*. Київ, 2004. Вип. 25. С. 396–401.
76. Позняк-Хоменко Н., Подкур Р. «Сподіваємося, що у сучасного політикуму таки вистачить розуму не блокувати роботу комісії з реабілітації». *Український тиждень*. URL: <https://tyzhden.ua/History/234047>, вільний (дата звернення: 02.04.2023).
77. Попп Р. Депортація населення Дрогобиччини 21 жовтня 1947 року (за матеріалами звіту ОУН). *Тоталітаризм як система знищення національної*

пам'яті: Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 11–12 червня 2020 року / Наук. ред. Т. Єщенко. Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького, 2020. С. 355–358.

78. Сивирин М. Депортації та переміщення населення західних земель України 40-х – початку 50-х рр. ХХ ст.: дис. канд. іст. наук 07.00.01. Львівський національний університет ім. І. Франка. Л., 2005. 188 с.

79. Сеньків М. Депортаційна політика радянського та польського тоталітарних режимів щодо українського й польського населення (1944–1947 рр.) Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки. 2013. Т. 23. С. 445–453.

80. Сорока Ю. Населення Західної України у 1939–1941 рр.: депортації, заслання, вислання. *Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць*. 2001. Вип. 12. С. 16–20.

81. Сорока Ю. Насильницьке виселення населення західноукраїнських земель у 1940–1950-х роках. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Історія. 2007. № 91–93. С. 122–126.

82. Сорока Ю. Репресивно-каральні заходи радянської влади проти національно-визвольного руху в західних областях України. 1944 – середина 1950-х років. *Часопис української історії: збірник наукових праць*. Київ, 2007. Вип. 6. С. 110–117.

83. Ярош Б. Репресивно-каральна система СРСР у повоєнний період та особливості її прояву на Волині. Реабілітовані історією: Зб. наук. ст. і матеріалів Міжнар.наук.-практ. конф. «Реабілітовані історією». Луцьк, 5-6 грудня 2002 р. Луцьк: Надстир'я, 2003. С. 42-48.

84. Hinrikus R. Soviet deportation policies. Carrying Linda's stones: an anthology of Estonian women's life stories. Tallinn, 2006. P. 209–223. URL: <https://www.etis.ee/Portal/Publications/Display/d79797cb-4e84-483f-9715-71c15f4d9532> (дата звернення: 02.04.2023).

85. Weiner A. The Empires Pay a Visit: Gulag Returnees, East European Rebellions, and Soviet Frontier Politics. *The Journal of Modern History*. 2006. Vol. 78. № 2. P. 333–376. URL: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/505800> (Дата звернення: 23.04.2023).
86. Wheatcroft S. The Scale and Nature of Stalinist Repression and its Demographic Significance: On Comments by Keep and Conquest. *Europe-Asia Studies*. 2000. Vol. 52. № 6. P. 1143–1159.

V. Посібники та підручники

87. Баханов К. О. Організація особистісно орієнтованого навчання. Порадник молодого вчителя історії. Харків: «Основа», 2008. 159 с.
88. Бірчак В., Довженко О., Когут А., Макаров Ю., Попович О., Ясиневич Я. Архіви КГБ для медіа: Посібник / В. Бірчак, О. Довженко, А. Когут, Ю. Макаров, О. Попович, Я. Ясиневич; ред.-упоряд. А. Олійник; Центр досліджень визвольного руху. Київ: К.І.С., 2018. 216 с.
89. Варій М. Й. Загальна психологія Навчальний посібник. М. Й Варій. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 620с.
90. Власов В. На що варто звернути увагу вчителів в процесі підготовки до ДПА з історії України 2011р.: метод. рекомендації та коментарі. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*. 2011. №4. С.14.
91. Використання архівно-слідчих справ громадян, репресованих у 1920–1950-ті рр.: Методичні рекомендації. Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України, Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, Центральний державний архів громадських об'єднань України / Упоряд.: О. Гранкіна, Д. Омельчук, Н. Московченко. Київ, 1997. 34 с.

92. В'ятрович В., Кулик І., Лошак В., Шпак А. Право на правду. Практичний порадник із доступу до архівів. Вид. 2-е, доп. Центр досліджень визвольного руху. Львів: Часопис, 2016. 192 с.
93. Галузевий державний архів СБУ: Путівник. Харків: Права людини, 2009. 136 с.
94. Історичне джерелознавство: Підручник / Я. Калакура, І. Войцехівська, С. Павленко та ін. Київ: Либідь, 2002. 488 с.
95. Концепція Нової української школи (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 08.04.2023)
96. Довідник з історії України (А— Я): посібник для серед. загальноосвіт. навч. закл. Інститут історичних досліджень Львівського національного ун-ту ім. Івана Франка; упоряд. І. Підкова; 2.вид., доопрац. і доп. К.: Генеза, 2002. 1135 с.
97. Історія України (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В.С. Власов, С.В. Кульчицький. Київ: Літера ЛТД, 256 с.
98. Історія України (профільний рівень): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти/ В.С. Власов, С.В. Кульчицький. Київ: Літера ЛТД, 2019. 288 с.
99. Історія України (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти Сорочинська Н. М., Гісем О. О. К: 2019.
100. Малієнко Ю. Формування емоційно-оціночних суджень учнів на уроках всесвітньої історії. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2010. №34. С.108.
101. Пометун О. Методика навчання історії в школі. Київ: «Генеза», 2006. 328 с.
102. Пометун О. Дидактичні шляхи формування цінностей учнів у навчанні історії. URL :http://oipopp.ed-sp.net/component/option,com_metod/

metodTask,metodDetails/catid,156/metodId,667Itemid,51/ (дата звернення 30.11.2023р.)

103. Смагіна Т. Конструювання предметних компетентностей суспільствознавчих навчальних предметів у шкільному навчанні. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. 2014. Вип. 4. С.71–73.

104. Фрейман Г. Формування аксіологічної компетентності на уроках історії України в 11 класі. *Історія в школах України*. 2007. № 6. С.13-14.

ДОДАТКИ

Додаток А

План-конспект уроку з предмета «Історія України»

Урок 4

Дата 25.10.2023

Клас 11

Тема: «Масові депортації українців із західних областей УРСР у 1946-1947 рр.»

Мета:

навчальна:

- ознайомити учнів з метою та перебігом депортації; / *інформаційна*
- проаналізувати політику Польщі та СРСР щодо переселеного населення; / *інформаційна*
- дослідити діяльність українського визвольного руху в західноукраїнських областях; / *інформаційна, логічна*
- з'ясувати вплив репресивної політики на долю населення. / *інформаційна, логічна*

розвивальна:

- закріпити знання учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу (на основі письмових відповідей); / *логічна*
- розвивати навички аналізу та роботи з архівними джерелами («Ф. 2. Спр. 674. План організації проведення операції "Захід". URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/25259>»); / *логічна*
- розвиток навичок роботи з історичними джерелами; / *інформаційна*
- розвивати креативне та логічне мислення (Метод «Займи позицію», Метод «Мозковий штурм»); / *мовленнєва, логічна, аксіологічна*
- розвивати навички роботи в парі або групі (Метод «Мікрофон»); / *комунікативна*
- розвивати хронологічну компетентність (Вправа «Встанови послідовність»); / *хронологічна*
- формувати вміння характеризувати історичні постаті (Гра «Random name»); / *аксіологічна*

виховна:

- формувати в учнів уміння всебічно оцінювати історичні події і явища
- формувати комунікабельність (на основі ігор, власних висловлювань щодо впливу сталінського тоталітаризму на долю виселених сімей); / *логічна, аксіологічна*
- виховувати вміння працювати в колективі (Метод «Мікрофон») / *комунікативна*
- сформулювати власну думку про Депортаційні операції; / *аксіологічна*
- виховувати почуття національної гордості та патріотизму, на прикладі повстанців, які вели боротьбу за збереження України. / *громадянська, особиста*

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: Історія України (Власов, Кульчицький) 11 клас. – 2019, історичні атласи, ілюстративний матеріал, роздатковий матеріал, таблиця.

Основні дати:

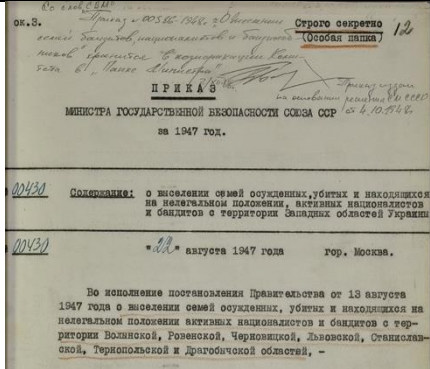

- 9 вересня 1944 р. – підписання угоди про обмін населенням між Польським комітетом національного визволення і урядом УСРС;
- 28 квітня – 29 липня 1947 р. – операція «Вісла»;
- 21 – 26 жовтня 1947 р. – операція «Захід»;
- 5 березня 1950 р. – загибель Романа Шухевича;

Основні терміни: операція «Вісла», операція «Захід», «етнічна чистка», «депортація», «спец переселенці», «обмін населенням».

Основні історичні постаті: Й. Сталін, М. Хрущов, Т. Строкач, Р. Шухевич, В. Кук.

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, цікавої роботи, нових знань та відкриттів.		
7 хв	II. Перевірка домашнього завдання		<p><u>Письмова робота</u></p> <p>1.3 Які територіальні зміни відбулися в перші повоєнні території з УСРС.</p> <p><u>Усна відповідь</u></p> <p>1. Які наслідки мали територіальні зміни УСРС?</p> <p>2. Які наслідки мала ідеологізація суспільного життя та міфологізація</p>	<p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Логічна</i></p>

			<p>світоглядом застосовані комуністичною владою?</p> <p><u>Дошка</u></p> <p>Вправа «Встанови послідовність»:</p> <ol style="list-style-type: none"> Підписання угоди про обмін населенням між Польським комітетом національного визволення і урядом УСРС. Лист М. Хрущова до Й. Сталіна. Загибель Романа Шухевича. 	<p>Логічна</p> <p>Хронологічна</p>
<p>3 хв</p>	<p>III. Мотиваційний Етап</p>		<p>Метод «Мозковий штурм» - «З чий ініціативи відбувались депортації українського населення?»</p> <p>Робота із визначенням: Масові депортації Етнічні чистки Метод «аксіологічний куш»</p>	<p>Аксіологічна</p> <p>Інформаційна</p>
<p>2 хв</p>	<p>IV. Актualізаційний Етап</p>		<ol style="list-style-type: none"> Яку епоху ми зараз вивчаємо? Які характерні риси цієї епохи? 	<p>Хронологічна</p> <p>Логічна</p>
<p>20 хв</p>	<p>V. Етап вивчення нового матеріалу</p>	<p>1. Обмін населенням між Польщею й УСРС:</p> <ul style="list-style-type: none"> Спочатку переселення здійснювалося й справді на добровільних засадах; Обидві держави взяли на себе зобов'язання організаційно сприяти переселенцям і надавати їм матеріальну допомогу; Небажання українців переселятися підважувало плани влади обох країн. Тому незабаром розпочалися силові акції, що мали на меті примусове виселення; Польський уряд спрямував проти мирного населення три піхотні дивізії. Розпочалася нова хвиля терору. Проводилися генеральні прочісування лісів, масові облави, зухвалі напади на українські села. У всіх цих акціях польське військо й спецзагони підтримували підрозділи НКВС 	<p>Проблемне питання, яке потрібно вирішити протягом уроку: «Які наслідки для Української держави спричинили масові депортації 1946-1947рр.?»</p> 	<p>Логічна</p> <p>Інформаційна</p> <p>Аксіологічна</p>

		<p style="text-align: center;">2. Акція «Вісла»</p> <p>Перегляд відео «Операція «Вісла».</p> <div data-bbox="523 383 954 712" style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p style="text-align: center;">1. Обмін населенням між Польщею й УРСР. Масові депортації (1944-1946)</p> <p>9 вересня 1944 р. в Любліні між прорадянським Польським комітетом національного визволення та урядом УРСР було підписано угоду про обмін населенням - українців з території Польщі й поляків з території УРСР.</p> </div> <p>3. Український визвольний рух у західних областях</p> <p>Після закінчення радянсько-німецької війни діяльність збройного підпілля ОУН та УПА за активної підтримки населення була спрямована на те, щоб не допустити встановлення в західних областях України сталінського тоталітарного режиму. Боротьба українських націоналістів тривала близько десяти років.</p> <p>Робота над хронологічною таблицею «Український визвольний рух» (с. 25-28)</p>	<p>Робота з підручником:</p> <p>Визначте (с. 22) причини та привід для проведення операції «Вісла».</p> <p>Чим завершився (с. 23) процес «переселення» для українців?</p> <p>Робота в групах:</p> <p>«Як дії радянської влади повпливали на спротив з боку ОУН в регіоні»; «Як історики оцінюють діяльність радянської влади в цей період?»</p> <p>Завдання:</p> <p>Установіть хронологічну послідовність подій повоєнних років:</p> <p>А) Акція «Вісла»</p> <p>Б) Останній обмін територіями УРСР з Польщею</p> <p>В) Заснування ООН, державою-засновницею якої була й Україна</p> <p>Г) Операція «Захід».</p>	<p><i>Аксіологічна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>а</i></p> <p><i>Логічна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>а,</i></p> <p><i>хронологічна</i></p> <p><i>Аксіологічна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>а,</i></p> <p><i>хронологічна</i></p> <p><i>Логічна</i></p>
<p>6 хв</p>	<p>VI.</p> <p>Систематизація</p> <p>Знать</p>	<div data-bbox="534 1406 954 1825" style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p>Прочитайте фрагмент джерела 11. Про які події та явища йдеться в документі? Що найбільше крижало в свідченнях очевидців? 12. Порівняйте свідчення, наведені в документах № 1 та № 3. Що спільного і принципово відмінного у розповідях очевидців воїнів? 13. Як комуністична польська влада ставилася до українців?</p> <p>3 зі спогадів Ярослава Вайди (1936 р. н.), уродженця села Терки (колишнього Львівського повіту): «28 квітня із самого ранку жовніри польського війська оточили наше село і дали людям лишень дві години на пакування господарського реманенту, своїх речей та худоби. Це стосувалося українців, що проживали в селі. У цьому хаосі, наповненому криками та плачем, люди не могли одразу збагнути, що ж насправді відбувається, та й, зрештою, і не знали, куди і для чого їх будуть вивозити.</p> <p>Після відведеного часу колона людей у супроводі військових вирушила до пункту збору. Хто на возі, а більшість – пішки за возами, на яких було усе, що вдалось прихопити. Збір був у містечку Лукавиці, що майже за 25 кілометрів від Терки.</p> <p>У перший день, як тільки ми прибули з Терки до Лукавиці, – всіх, кого підозрювали у співпраці з УПА, в тому числі нашого батька, відокремили від інших і забрали до концтабору в Явожні. Ми думали, що вже ніколи не побачимо його. Нас залишилося троє братів-сиріт. Ми тупали з Лукавиці на невеличкій провізаній колісничанці два тижні. Прибули на тивинний захід Польщі до Старгарда Шлезьського. Звідти нас вантажниками завезли до Сухми, що близько 20 км на схід від Старгарда. Там ми побачили чималий гурт поляків, що вибирали собі з новоприбулих дармову робочу силу. Мене, старшого брата Романа та молодшого Юліана також розібрали господарі для праці і проживання. Ми працювали в різних господарств зранку до вечора і не мали змоги навіть бачитися. Зустрілись аж ввечері, коли пішли до школи.</p> <p>Я в хліві винидав гній, пас худобу, словом, що мені казали, те й лусив робити. Не можу нарікати, бо господарі добре ставилися до мене – не кричали, не били. Ми втретє з братами ходили до школи до січня 1948 р., коли батька випустили з концтабору. Він нас усіх позбирав, і ми мешкали у селі Жуково, у напіврозваленій хаті разом з коровою. Вона в одній кімнаті, а ми в другій.</p> <p>Повертатися після виселення до рідних місць не можна було. За це саджали до в'язниці або відсилали до концентраційного табору до Явожні».</p> </div> <p>Фрагменті джерела:</p> <p>«28 квітня із самого ранку жовніри польського війська оточили наше село і дали людям</p>	<p>Гра «Словникове лото»</p> <p>Співвіднести термін та його значення, запропоновані терміни: «етнічні чистки», «масові депортації», «спецпоселення», «сім'ї бандитів».</p> <p>Прочитавши уривок, дайте відповідь на запитання:</p> <p>«У перший день, як тільки ми прибули з Терки до Лукавиці, – всіх, кого підозрювали у співпраці з УПА, в тому числі нашого батька, відокремили</p>	<p><i>Логічна</i></p> <p><i>Аксіологічна</i></p>

		лишень дві години на пакування господарського реманенту, своїх речей та худоби. Це стосувалося українців, що проживали в селі. У цьому хаосі, наповненому криками та плачем, люди не могли одразу збагнути, що ж насправді відбувається, та й, зрештою, і не знали, куди і для чого їх будуть вивозити.	від інших і забрали до концтабору в Явожні). 1. Як, на вашу думку, українське населення сприймало ідею змінити місця проживання у 1945-1951 рр.? 2. Чому «обмін ділянками державних територій» 1951 р. називають «останньою депортацією» українців?	<i>Аксіологічна</i> <i>Інформаційна, Логічна</i>
3 хв	VII. Висновки	Зрозуміння глибокого соціального та економічного впливу масових депортацій на життя виселених і їхніх нащадків допомагає визначити шляхи меморіальної реабілітації та відшкодування українського народу. Ця тема продовжує залишатися актуальною в сучасних дискусіях про права людини, історичну правду та пам'ять. Важливо підкреслити, що депортаційні операції були частиною загальної політики радянської влади того часу, спрямованої на приборкання опозиції та політичної репресії. Депортація мала значущий вплив на розвиток подій та соціокультурний ландшафт Західної України, і вона повинна розглядатися в контексті більших історичних та політичних подій того часу. <i>. / інформаційна</i>	Метод «Займи позицію»: питання «Чи був гуманним в боротьбі проти українського визвольного руху на теренах заходу нашої держави метод депортацій?»	<i>Аксіологічна</i>
1 хв	VIII. Домашнє Завдання	Знайдіть та проаналізуйте: Ф. 2. Спр. 674. План організації проведення операції "Захід". URL: http://avr.org.ua/viewDoc/25259	Опрацювати параграф 2. Складіть речення про події повоєнних років, використавши поняття, терміни, назви: акція «Вісла», операція «Захід», депортація, етнічна чистка, обмін населенням, спецпоселення	

Додаток Б

Доповідна записка про кількість виселених сімей з Дрогобицької обл.

97

ЗАПИСКА ПО "БЧ" ИЗ ДРОГОВЫЧА

НАЧАЛЬНИКУ ОТДЕЛА УПРАВЛЕНИЯ 2-Н МГБ УССР
ПОДПОЛКОВНИКУ

тов. КАГАНОВИЧУ

О результатах проведенной операции по делу "ЗАПАД" УмГБ по Дрогобычской области.

1. Дано заключений УмГБ	- 5809
2. Утверждено МГБ УССР	- 5523
3. П л а н	- 4500
4. Намечено к выселению УмГБ	- 5396
5. подлежащих выселению по директиве 50:	
а. Семей	- 353
б. д у ш	- 2156
6. Выселено:	
а. Семей	- 4559
б. д у ш	- 14486
в том числе:	
а. мужчин	- 3612
б. женщин	- 6405
в. детей	- 4469
7. В числе выселенных:	
а семей осужденных	- 2702
б. семей убитых	- 916
в. семей нелегалов	- 668
г. прочих	- 273
8. по социальному признаку:	
а. кулаков	- 432
б. середняков	- 3143
в. бедняков	- 792
г. колхозников	- 6
д. рабочих	- 78
е. служащих	- 53
ж. без определенных занятий	- 55

Додаток В

**Довідка про кількість виселених сімей
прихильників та учасників підпілля ОУН та
УПА**

СОВ. СЕКРЕТНО.

СПРАВКА № 3^Б

*О количестве высланных семей участников банд, бандитских пособников и др.
из западных областей Украины
за время с 1944 по 1952 г. включит.*

№№ п/п	НАИМЕНОВАНИЕ ОБЛАСТЕЙ	Всего выслано													
			1944	1945	1946	1947	1948- 1950	1951	1952						
1	Волинская	семей 4200 человек 14527				2711	966	473	50						
	Дрогобычская	семей 8582 человек 30351				4504	3218	737	123						
3	Львовская	семей 10955 человек 37093				5223	4459	975	298						
	Ровенская	семей 5866 человек 18804				3768	1552	502	44						
5	Станиславская	семей 11326 человек 35102				4512	4915	1640	259						
	Тернопольская	семей 9221 человек 28289				5001	3106	1034	80						
7	Черновицкая	семей 1062 человек 3042				613	227	222	-						
	Закарпатская	семей - человек -				1627	705	710	-						
Всего		65895 203737	4724 12762	7393 17497	2612 6350	26332 77791	18443 65255	5607 20913	854 3229						

22. Апрель 1953 г. *Наз. 1 стенограмма из архива
населения* *Без (Августовский)*

Джерело: URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/25279>

Додаток Г

**Розрахунок забезпечення вагонами спец-перевезення для проведення
операції «Захід»**

31 СОВ СЕКРЕТНО.

РАСЧЕТ

Обеспечения спец-перевозок вагонами.

I. Общий контингент для перевозки включая детей определяется в 100.000 человек.

II. В каждый товарный вагон / в двухосном исчислении/ предусмотрено грузить по 40 человек, - что составляет общую потребность $100,000 : 40 = 2,500$ вагонов.

III. Каждый эшелон по схеме, преподанной Управлением конвойных войск МВД СССР, должен состоять из 62-х вагонов, при чем, каждый эшелон должен иметь в своем составе 2 вагона прикрытия (один вагон для топлива и один вагон для сельхозинвентаря), а также один вагон для конвоя и один вагон - изолятор.

IV. Общая населенность каждого эшелона таким образом будет составлять $58 \times 40 = 2320$ человек.

Всего предусматривается сформировать 45 эшелонов, на что требуется 2,790 вагонов (вместо предусмотренных планом 2,700 вагонов).

V. Исходя из населенности каждого эшелона 2,320 человек запланированным порожняком, обеспечивается перевозка 104,400 человек.

НАЧ I ОТДЕЛА I УПР ГЛ УПР ОКР МГВ
НА ТРАНСПОРТЕ
ПОЛКОВНИК

А. Бененсон
/БЕНЕНСОН /

30. "сентября 1947 года.

Гор. Львов.

Джерело: URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/25275>

Додаток Д

**Наказ міністра державної безпеки ССР з грифом «Цілком таємно» про
виселення сімей з території західної України**

ок.3. *Со слов. СВМ* *Приказ № 00586-1948* *Об высылке* **Строго секретно** *12*
семей бандитов, националистов и бандитов **(Особая папка)**
ников "хранятся в козюках" Ком-
бета в "Папке Министра"

П Р И К А З

МИНИСТРА ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СОЮЗА ССР *Приказ издан*
на основании решения СМ СССР
05.10.1948

за 1947 год.

00430 **Содержание:** о выселении семей осужденных, убитых и находящихся на нелегальном положении, активных националистов и бандитов с территории Западных областей Украины

00430 "22" августа 1947 года гор. Москва.

Во исполнение постановления Правительства от 13 августа 1947 года о выселении семей осужденных, убитых и находящихся на нелегальном положении активных националистов и бандитов с территории Волынской, Ровенской, Черновицкой, Львовской, Станиславской, Тернопольской и Драгобичской областей, -

Джерело: URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/25252>

Додаток Е

Сповідення про прикомандирування оперативного складу
правоохоронних органів з території Російської Федерації

Из Станислава

ЗАПИСКА ПО "вч"

К/и

208

ЗАМ МИНИСТРА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ УССР
ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ

тов. П Р О З Д О В У.

Согласно Вашему запросу сообщаем, что для проведения специальных мероприятий в УМГБ Станиславской области прибыло оперативного состава 701 человек, из них:

Из УМГБ Ленинградской области.....	161 чел.
" " Вологодской области.....	30 "
" " Карело-Финской ССР.....	25 "
" " Псковской области.....	25 "
" " Владимирской области.....	25 "
" " Мурманской области.....	35 "
" " Калининской области.....	40 "
" " Горьковской области.....	62 "
" " Архангельской области.....	45 "
" " Новгородской области.....	25 "
" " Велико-Лукской области.....	25 "
" " Молотовской области.....	50 "
" " Киевской области.....	30 "
" УКР МГБ Ленинградского Военного Округа..	30 "
" ОКР МГБ Беломорского Военного Округа....	10 "
" " Прибалтийского Военного Округа....	20 "
" " Архангельского Военного Округа:..	5 "
" МГБ УССР.....	58 "

К Н Я З Е В.

17 октября 1947 года
№ 1683

Статистичні відомості про результати проведення операції «Захід»

ДЕПОРТАЦІЯ УКРАЇНЦІВ

Джерело: URL: <https://susplne.media/culture/299034-75-ricnica-zlocinu-radanskoi-vladi-proti-ukrainciv-so-take-operacia-zahid/>

Додаток 3

Фотодокументи про проведення операції «Захід»

Джерело: URL: <https://armyinform.com.ua/2019/10/21/operacziya-zahid-najmasovisha-deportacziya-ukrayincziv-na-chuzhynu/>